

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Kastamonu University Journal of Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Haziran 2023 Cilt:25 Sayı:1
iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Başvuru Tarihi / Received: 12.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 29.05.2023
DOI: 10.21180/iibfdkastamonu.1173886

Etik Yaklaşımlar Açısından Sürdürülebilirliğin Ontolojik Çözümlemesi

Halil İbrahim AYDINLI¹, Bahar YOLVERMEZ²

Öz

Küresel ekolojik krizler, sürdürülebilirlik kavramını ön plana çıkarmıştır. Ancak günümüzde sürdürülebilirlik yalnızca ekolojik bir durumu değil, herhangi bir süreklilik halini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik kavramının anlamını tamamen kaybetmeden bir bağlamdan veya perspektiften diğerine değişemediğini göstermektedir. Sürdürülebilirlik kavramının ontolojisi, bugünkü kuşaklara duyulan sorumluluk kadar, belki daha fazla gelecek kuşaklara yönelik duyulan sorumluluğu da ifade eder. Bu nedenle sürdürülebilirliğin sağlanması ve sürekliliği etik açıdan vazgeçilmez bir koşul olarak değerlendirilebilir. Sürdürülebilirliğin sağlanması için ilk önce kavramsal karmaşıklıkların çözülmesi, etik yaklaşımların doğru bağlamda olması gerekir. Etik olmadan sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi imkansızdır. Bu nedenle, çalışmada, sürdürülebilirliğin sürdürülebilirliği için kavramın çelişki nedenlerinin ortaya konulması ve bu çerçevede etik yaklaşımların ele alınması amaçlanmıştır. Çalışma, sürdürülebilirliğin sürdürülebilirliği için ne yapılması gerektiği konusunda çeşitli perspektifleri göstermesi açısından önemlidir. Sürdürülebilirlik yalnızca ekolojik değil, psikososyal ve ekonomik yönleriyle de bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmelidir. Çalışmada, yorumsamacı, eleştirel ve ilişkisel bir yaklaşım benimsenip, literatür taraması ile sürdürülebilirlik-etik ilişkisinin bir çözümlemesi yapılmıştır. Kant'ın da işaret ettiği gibi, eylem faydacılığından kural faydacılığına geçişle birlikte, etik değerlerin içselleştirilmesi ve sorumluluk bilincinin hayatın her alanına yansıtılması sürdürülebilirliği yerleşik hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, ontoloji, etik, sürdürülebilir etik, sorumluluk

Jel Kodu: Q56

Ontological Analysis of Sustainability in Terms of Ethical Approaches

Abstract

Global ecological crises have brought the concept of sustainability to the fore. However, nowadays, sustainability is used not only to express an ecological situation but also any state of continuity. This shows that the concept of sustainability cannot change from one context or perspective to another without completely losing its meaning. The ontology of the concept of sustainability expresses the responsibility for future generations as well as the responsibility for the present generations. For this reason, ensuring and maintaining sustainability can be considered an indispensable ethical condition. In order to ensure sustainability, conceptual complexities must first be resolved, and ethical approaches must be in the right context. It is impossible to achieve sustainability without ethics. For this reason, this study aims to reveal the reasons for the contradiction of the concept for the sustainability of sustainability and to discuss ethical approaches within this framework. The study is important in that it shows various perspectives on what should be done for the sustainability of sustainability. Sustainability should be evaluated with a holistic approach not only in terms of ecological but also psychosocial and economic aspects. In the study, a hermeneutic, critical and relational approach was adopted, and an analysis of the sustainability-ethics relationship was made with a literature review. As Kant points out, with the transition from action utilitarianism to rule utilitarianism, internalizing ethical values and reflecting a sense of responsibility in all life areas will entrench sustainability.

Keywords: Sustainability, ontology, ethic, sustainability ethic, responsibility

Jel Codes: Q56

¹ Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sakarya, Türkiye. E-posta: haydinli@sakarya.edu.tr Orcid no: 0000-0001-7807-1739

² Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Rektörlük, Kütahya, Türkiye. E-posta: bahar.yolvermez@dpu.edu.tr Orcid no: 0000-0002-7688-8582

Extended Abstract

Introduction

Ecological problems such as climate change, drought caused by capitalist production and consumption patterns and materialist growth models, and social problems such as migration, poverty and terrorism have brought the concept of sustainability to the agenda in the global context. Countries continue to struggle with all these problems under the name of sustainable development. Sustainable development, in other words, Brundtland-sustainability, includes a human-centered approach that emphasizes the concept of intergenerational justice. Since sustainability is used in various meanings, it is necessary to look for the "implicit meaning" for its relation with the context. The implicit meaning gives the hidden message of unsustainability. This concept would not be needed if there were no recognized unsustainability in the current order. So how can we make sustainability sustainable? At this point, appropriately shaped sustainable ethical values come to the fore. In the literature, sustainability is mostly discussed within the framework of ecological problems. However, sustainability is a holistic concept with psychosocial and economic aspects. Therefore, this study aims to reveal the reasons for the contradiction of the concept and which ethical approach is the right approach for the sustainability of sustainability.

Method

In the study, a hermeneutic, critical and relational approach was adopted, and an analysis of the sustainability-ethics relationship was made with a literature review. In line with the purpose of the study, the nature and characteristics of the concept of sustainability have been mentioned, and its historical development from the primitive ages to the present has been mentioned. The concept of the ethics of sustainability and related approaches are examined, and in this context, the concepts of ecological, psycho-social and economic ethics are included. In the last part, the conceptual contradictions of sustainability and the reasons for these contradictions are revealed and all ethical aspects are evaluated from various perspectives. All ethical aspects were evaluated with a hermeneutic, critical and relational approach.

Result and Discussion

Sustainability first emerged in relation to environmental concerns, and then when it started to be used in different contexts (an ecological, social or economic perspective), its meaning changed according to the context in which it was used. This situation has led to conceptual ambiguities. The meaning of sustainability is more so that it cannot be changed from one context or perspective to another without completely losing its meaning rather than being too vague or messy to really explain. The main problem is related to the correct use of sustainability. Therefore, when speaking of sustainable development, sustainable agriculture, sustainable ecosystems, sustainable societies, etc., a distinction is made between unsustainable examples of these, regardless of point of view. What has changed is not the understanding of sustainability but the way of understanding development, agriculture, ecosystems, societies or whatever. In this context, the question of what is the meaning of sustainability comes to the fore. The answer to this question should not be sought in the grammatical meaning (dictionary) of sustainability but in the second meaning (implicit meaning). When the term sustainable economic development is used, the meaning of development changes in fact, one's own understanding of economic development is reflected. Thus, a contradiction begins to be noticed. Because when it is accepted that a certain mode of economic development is unsustainable, it must be accepted that certain attempts to improve social welfare can lead to the opposite results. In this case, the "implicit meaning" of sustainable development is that the goals and means of the current understanding of economic development are incompatible. If this were not the case, this concept would not be needed. However, it is seen that a special human-centered sustainability concept is used in the most widely used Brundtland definition of sustainability. This definition includes an element of intergenerational justice in a global context rather than an understanding of justice for nature, is human-centered and emphasizes that only humans deserve moral attention. Again, although this definition raises issues of both intra- and inter-generational justice, it also raises some obvious dilemmas. For example, how is it possible to identify the needs of the people of the future when the needs of the majority of the world's population cannot be met? In addition, Brundtland sustainability is partly results-oriented as it aims to meet the basic needs of the present generation. However it can also be considered a prerequisite for the future generations' legitimate demand and ability to meet their needs. In addition, the gap between the abstract norm of sustainability and economic modeling can be closed with the ethical dimension of sustainability.

Although the utilitarian theory predicts that ethics, which includes humans and all other living things, will contribute to sustainability, it also includes various contradictions in practice. For example, homeless people benefit by making them home while losing forests and ignoring the benefit of nature. Again, is it possible for the US to use other countries' carbon emissions allowances to benefit everyone equally? Without the US's CO2 emissions, we could have healthier air and quality of life today. Because of this negative externality, it is useless to use utilitarian ethical theory in the context of sustainability. Then, the problem of which theory can be achieved with sustainability comes to the fore. In this context, another approach that needs to be examined is the deontological ethics approach. This ethical approach, advocated by Kant, can only be achieved when each subject assumes responsibility for their own actions and adheres to a common categorical obligation of conscience, which is a condition of human freedom and dignity, in preventing deliberate wrongdoing and destruction (Ariansen, 1993). In this context, in Kant's ethical theory, for example, if deforestation is allowed and the

existence of trees to make room for houses is accepted as a law of nature, sustainability will not be realized in the near future due to the depletion of natural resources and oxygen.

Sustainability, which develops with utilitarian and deontological understandings, can only be possible with internalized ethical values. Sustainability must first be adopted in all areas of life. In this context, although each individual behavior is not sufficient to create a sustainable society, it can change consumer behavior by encouraging individuals to start practicing. Sustainability is a holistic scheme in which different values try to reinforce each other. All forms of sustainability in society depend on human behavior. In order to have sustainable political, social systems and processes, ethical sustainable behaviors must exist. Sustainability ethics is reflected not only in the theoretical field but also in practice, as Kant emphasized, by stating that "should" can do. Sustainability is like an empty shell without "ethics". For the sustainability of sustainability, culture, values and methods must be in a holistic structure.

From an ecological point of view, it is necessary to have an anthropocentric sustainable perspective. Sustainability should be considered necessary for people to fulfill their moral obligations and duties towards each other. When the link between actions and human well-being is established, it will be easier to realize the importance of protecting nature. In psychosocial terms, psychological negativities have increased environmental awareness and pushed people to more sustainability behaviors. When it comes to positive sustainable behaviors, it is claimed that there are some negativities that trigger these behaviors. It is considered that these negativities are caused by awareness of reality. When awareness increases, it may be possible to comprehend the psychosocial ethics of sustainability. This positive psychosocial atmosphere is a key that affects sustainability in many ways. From an economic point of view, sustainability is associated with the efficiency management of natural and environmental resources. There are gaps in the ethics of economic approaches that determine the optimal criteria (limitations). If we move from action utilitarianism to universal, transcendent and rule utilitarianism based on the concept of human dignity, a bridge can be built between current and future generations. Obligation to future generations can be perceived as an interest in maintaining this rule, which is a universal precondition of human life. Sustainability turns into a state of "continuity" that starts as an individual and then reflects on the society. Ethical values need to be re-examined with a sense of responsibility, not necessity. If sustainable ethical values are not reflected in all areas of life, it will only remain as the concept of uncertainties.

GİRİŞ

Kapitalist üretim ve tüketim biçimleri ile materyalist büyüme modellerinin yol açtığı iklim değişikliği, kuraklık gibi ekolojik ve göç, yoksulluk, terör gibi toplumsal sorunlar küresel bağlamda sürdürülebilirlik kavramını gündeme getirmiştir. Ülkeler sürdürülebilir kalkınma adı altında tüm bu problemlerle mücadele etmeye devam etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, diğer bir ifadeyle Brundtland-sürdürülebilirlik, nesiller arası adalet kavramını öne çıkaran insan merkezli bir yaklaşımı içermektedir. Sürdürülebilirlik, çeşitli anlamlarda kullanıldığından bağlamla ilişkisi için “örtük anlamı” aramak gerekir. Örtük anlam, sürdürülemezliğin gizli mesajını vermektedir. Mevcut düzende kabul edilmiş bir sürdürülemezlik durumu olmasaydı, bu kavrama ihtiyaç duyulmazdı. O halde sürdürülebilirliği nasıl sürdürülebilir hale getirebiliriz? Bu noktada, uygun bir şekilde şekillendirilen sürdürülebilir etik değerler ön plana çıkmaktadır. Literatürde, sürdürülebilirlik yoğunlukla ekolojik problemler çerçevesinde tartışılmaktadır. Ancak sürdürülebilirlik psikososyal ve ekonomik yönü de olan bütüncül bir kavramdır. Bu nedenle, çalışmada, sürdürülebilirliğin sürdürülebilirliği için kavramın çelişki nedenlerinin, hangi etik yaklaşımın doğru yaklaşım olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, sürdürülebilirlik kavramının niteliği ve özelliklerine değinilmiş, ilkel çağlardan günümüze tarihsel gelişiminden söz edilmiştir. Sürdürülebilirliğin etiği kavramı ile buna ilişkin yaklaşımlar irdelenmiş, bu bağlamda ekolojik, psikososyal ve iktisadi etik kavramlarına yer verilmiştir. Son kısımda ise, sürdürülebilirliğin kavramsal çelişkileri ve bu çelişkilerin nedenleri ortaya konulmuş ve tüm etik yönleri çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Tüm etik yönleri yorumsamacı, eleştirel ve ilişkisel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik, belirli faaliyetlerin çevresel bütünlüğü yok etmesinden dolayı insan refahına tehdit oluşturduğu duygusundan kaynaklanan çevresel kaygılarla ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilirlik, çeşitli alanlarla farklı bağlamlarda kapsamlı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum, “Sürdürülebilirlik ile tam anlamıyla ne kastedilmektedir?” sorusunu gündeme getirmiştir. Becky J. Brown vd., “Sürdürülebilirlik, hızlı bir şekilde çevre politikası ve araştırmalarının temel taşları olan ancak ölçülmesi zor ve nadiren açıkça tanımlanan "uygun teknoloji" veya "çevresel kalite" gibi aşkın terimlerden biri haline mi geliyor?” sorusuyla sürdürülebilirlik terimini irdelemiştir (Brown vd., 1987). Sürdürülebilirliğin kavramsal belirsizliğine ilişkin eleştiriler çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Tisdell, ekolojistlerin sürdürülebilirliğe bu denli önem verdiği halde neden daha dikkatli bir şekilde tanımlamadıklarını ve ölçmedikleri sorunsalını tartışmakla birlikte, Dünya Koruma Stratejisinin sürdürülebilirliği tanımlamada başarısız olduğunu belirtmiştir (Tisdell, 1985). Dünya Kaynakları Enstitüsü ve Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü, sürdürülebilirliğin akışkan bir kavram olduğunu ve tam olarak tanımlanmadığını ifade etmiştir (WCED, 1986). Hopper, "Tarımsal Kalkınmada Sürdürülebilirlik Sorunları" başlıklı sempozyumda sürdürülebilirliğin ne anlama geldiğinden emin olamadığını belirtmiştir (Hopper, 1987). Bu durum iki önemli soruyu gündeme getirmiştir: (1) “O zaman sorunlar nelerdi ve nasıl belirlendi? (2) Sürdürülebilirliğin anlamı gerçekten açıklanamayacak kadar belirsiz veya dağınık mı?” (Shearman, 1990).

Becky J. Brown vd., sürdürülebilirliğin anlamının kullanıldığı bağlama göre (ekolojik, sosyal veya ekonomik) değiştiğini belirlemiştir. Diğer bir deyişle, sürdürülebilirliğin kullanıldığı farklı bağlamlarla (örn. kalkınma, tarım, biyoçeşitlilik) ilişkilendirilen farklı anlamlarına ek olarak, her bir bağlam içinde ele alınan bakış açısına bağlı olarak anlam bakımından

değişebileceğini savunmuştur. Sürdürülebilirliğin sosyal bağlamda tanımı, "temel insan ihtiyaçlarının (gıda, su, barınma vb.) aynı zamanda daha üst düzey sosyal ve kültürel ihtiyaçların (güvenlik, özgürlük, eğitim, istihdam ve eğlence vb.) sürekli tatmini" şeklinde ifade edilmiştir. Ekolojik bağlamda sürdürülebilirlik, "ekosistemlerin sürekli üretkenliğini ve işleyişi" olarak tanımlanmıştır (Brown vd., 1987:716). Her iki tanım da ortak özellik, devam edebilme yeteneği, diğer bir ifadeyle sürekliliktir. Farklı bağlamlarda kullanılsa da bu kavramların sürdürülebilir olarak tanımlanmasının temelinde zaman içindeki devamlılığına bağlı olması yer almaktadır. Örneğin, nüfusun ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılayabilen bir toplumu veya sürekli olarak üretken ve işlevsel olabilen bir ekosistemi, sürdürülebilir bir toplum ya da ekosistem olarak tanımlarız. Bu durum, sürdürülebilirlik kavramının anlamını tamamen kaybetmeden bir bağlamdan veya perspektiften diğerine değişmediğini göstermektedir (Shearman, 1990).

Sürdürülebilirliğin kavramsal belirsizliğine yönelik sorulan iki önemli sorunun cevabı aslında kavramın doğru kullanımına ilişkin sorunlarla ilişkilidir. Sürdürülebilir kalkınma, tarım, ekosistem, toplum vb. kavramlar, bakış açılarından bağımsız olarak bunların sürdürülemez örnekleri arasında ayırım yapılmasıyla oluşur. Değişen sürdürülebilirlik anlayışı değil, kalkınmayı, tarımı, ekosistemleri veya toplumları anlama şeklidir. O halde sürdürülebilirliğin anlamı nedir? Bu soruyu cevaplayabilmek için sürdürülebilirliğin "iki" anlamını ayırt etmek gerekir. İlk anlam, sürdürülebilirliğin sözlük anlamıdır. Sözlük anlamına ilişkin herhangi bir tartışma yapılamaz. Burada tartışılması gereken ikinci anlam diğer bir ifadeyle, örtük anlamdır. Yorumlamalardaki zorluk, kullanılan terminolojiden değil iletilen gizli mesajın anlamının öneminden kaynaklanmaktadır. Örneğin, ekonomik kalkınma, "ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi ve satın alınması yoluyla toplumsal refahın iyileştirilmesini hedef olarak belirleyen bir süreç" olarak tanımlanabilir. Ancak "sürdürülebilir ekonomik kalkınma" kavramını kullandığımızda bir ekonomik kalkınma anlayışı yansıtılmış olur. Böylelikle bir paradoksu fark edilmeye başlanır. Çünkü belirli bir ekonomik kalkınma tarzının sürdürülemez olduğu kabul edildiğinde sosyal refahı iyileştirmeye yönelik belirli girişimlerin tam tersi sonuçlara da yol açabileceği kabul edilmiş olur (Shearman, 1990). "Sürdürülebilir" kavramı, bir isme sıfat olarak dil bilimsel anlamda ekonomik gelişme terimini değiştirdiği gibi aynı zamanda bir çelişkiyi ima ederek kavramsal anlamda ekonomik gelişmeyi de değiştirmektedir. Bu durumda, ekonomik kalkınma ile bağlantılı sürdürülebilirliğin "mesajı", mevcut ekonomik kalkınma anlayışının amaç ve araçlarının uyumsuz olduğudur. Eğer durum böyle olmasaydı, sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramının kullanımına gerek duyulmazdı. Bu nedenle, sürdürülebilirliğin anlamının bağlam ve bakış açısına göre değişeceği mantıklıdır ancak her bağlam veya bakış açısı farklı koşullardan ve dolayısıyla farklı çıkarımlardan oluşacaktır (Brown vd., 1987).

Sürdürülebilirlik, açıkça veya zımnen, "zaman içinde bir süreklilik" anlamında tutarlı ve ortak bir şekilde kullanılmıştır. Ortaya çıkan herhangi bir belirsizlik, sürdürülebilirlik kavramının kendisiyle ilişkili değil, hangi alanda, hangi bağlamda yer aldığıyla ilişkilidir. Herhangi bir belirsizlik varsa, sürdürülebilirliğin zamansal büyüklüğünden de kaynaklanabilir. Diğer bir ifadeyle, "bir şeyin varlığını sürdürdüğünü düşünmeden önce ne kadar süredir var olması gerekir?". Ancak bu zamansal belirsizlik, sürdürülebilirliğin birincil anlamını hiçbir şekilde değiştirmez çünkü süresinin olası koşullarından bağımsız olarak hala bir süreklilik işareti olarak bulunmaktadır (Shearman, 1990). O'Riordan, çevreye duyarlı programları haklı çıkarmak için sürdürülebilirlik kavramının kasıtlı olarak muğlak tutulduğunu belirtmiştir. Kavram belirsizliğinin doğasından değil, bu şekilde kullanımına izin verildiğinden kaynaklandığını ileri sürmüştür (O'Riordan, 1988).

Sürdürülebilirlik, Brundtland Komisyonu'nun "Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişmedir" tanımında insan merkezli ve geniş bir adalet anlayışı çerçevesinde tanımlanmıştır (WCED, 1987:43). Bu tanımın, küresel olarak nesiller arası adalet fikirlerini birleştiren ve doğaya karşı adaleti de içeren bir terim olduğu belirtilmiştir (Dobson, 1998; Becker, 2011). Aslında vurgulanan adalet terimi, insan merkezlidir. "Nesil" ile aynı zaman diliminde yaşayan tüm insanları kastedilmektedir. Bu tanım, nesiller arası adalet meselelerini gündeme getirirse de bazı açık ikilemler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, "dünya nüfusunun çoğunluğunun ihtiyaçları karşılanmazken geleceğin insanların ihtiyaçlarını belirlemek nasıl mümkün olabilir?" (Baumgartner ve Funfgelt, 2014). Brundtland-sürdürülebilirlik, mevcut neslin temel ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik gelecekteki yeteneği korumayı amaçladığından sonuç ve önkoşul odaklıdır. "Temel ihtiyaçlar" teriminin daha fazla spesifikleştirilmesi gerekmektedir. Brundtland tanımında, "dünyadaki yoksulların temel ihtiyaçları ve bunlara en büyük önceliğin verilmesi gerektiği" olarak belirtilmektedir (WCED, 1987:43). Kapsamlı tartışmalara rağmen, temel ihtiyaçların uygun tanımı konusunda henüz bir fikir birliği bulunmamaktadır (Sharif, 1986; Max-Neef vd, 1991, Alkire, 2002; Heal, 2009; Rauschmayer vd, 2011; Baumgartner vd, 2010). Bazı düşünürler, temel ihtiyaçları su, hava ve gıda açısından bir hayatta kalma eşiği olarak kavramsallaştırırken (Max-Neef vd., 1991; Alkire, 2002), daha kapsayıcı tanımlar da (temel ihtiyaçların yanı sıra toplu taşıma, sağlık, eğitim tesisleri, güvenli içme suyu, sanitasyon gibi hizmetler) yapılmaktadır (ILO, 1976:33). Genel kabul gören görüş, temel ihtiyaçların "bilimsel bulgular temelinde belirlenebileceği" (ILO, 1976:33) ve temel ihtiyaçların "sınırlı, az ve sınıflandırılabilir ve tüm kültürlerde, tüm tarihsel dönemlerde aynı olduğudur" (Max-Neef vd., 1991:18).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN GELİŞİMİ

Sürdürülebilirlik, ilk çağlardan günümüze çeşitli anlamlarda kullanılarak kavramsal olarak değişime uğramıştır. İlk çağ düşünürlerinde, eski doğu düşüncesinde ve çeşitli dinlerde bu kavrama yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, Eski Yunan'da Platon ve Aristoteles, ılımlılık erdemi (sōphrosunē) ile sürdürülebilirlik arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlardır. Platon, adalet erdemini (dikaiosunē) sürdürülebilirliğe bağlayarak onu bilgelik (sophia), cesaret (andreia) ve ılımlılığın (sōphrosunē) doğru oranlarda bir bileşimi olarak algılamıştır. Aristoteles de etik erdemi bir tür ılımlı sürdürülebilir bir orta yol olarak görmüştür (Molotkienē, 2020:149). Kadim Yahudilik, Hristiyanlık dinlerinde ve Çin düşüncesinin eski geleneğinde sürdürülebilirlik ve yaradılış arasında çeşitli bağlantılar kurulmuştur (Molotkienē, 2020:149).

Yeni çağlarda, Descartes'le birlikte, şüpheye yer bırakmayan, mutlak gerçek ve sürdürülebilir bilgi ile öngörülemeyen bilgiler arasında kesin bir ayrım yapmışlardır. Descartes sonrası diğer filozoflar, düşünmeyi yöntem çerçevesinde sınırlandırarak düşünmede daha fazla verimlilik ve sürdürülebilirlik elde etmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede Kant, düşünme ve metafizik ilişkisi bağlamında sürdürülebilirliğe değinmiş, Hegel ise sürdürülebilirliği tez-antitez-sentez üçlüsü üzerinden ele almıştır. Descartes'ten farklı olarak Husserl ise sürdürülebilirliği mutlak açıklık ve örtük bilgi arasındaki ayrımı keşfetmenin aracı olarak görmüştür. Öte yandan, Heideggerde sürdürülebilirliği dilin doğası ile ilişkilendirerek, bazı şeyleri saklayan bazılarını ise açığa vuran dilin, sürdürülebilirliğin kaynağını oluşturduğunu ifade etmiştir (Molotkienē, 2020:150).

20. yüzyılın son otuz yılına damgasını vuran, sınırlara yönelik bir başkaldırı simgeleyen post-modernizm ise radikal ihlalleri teşvik ederek ve sosyal diyalogu büyük ölçüde terk ederek insanlar arasında sosyo-kültürel çeşitlilik içinde aşılabilir sınırlar oluşturmuştur. Bu da, post-modernizmin bireyin özerkliğini kurmaya çalışırken onun sürdürülemez bir şekilde yabancılaşmasına neden olduğunun bir göstergesidir (Molotkiené, 2020:151).

İslâm'da ise, “İyi bir yaşamı neyin oluşturduğu” sorunsalı çerçevesinde sürdürülebilirlik kavramı ele alınmaktadır. İslami açıdan mutluluk arayışı, insanın kâinatın inşasında oynadığı rolün bir parçası olarak salih amel ve ilim ile hayata değer katmak, başkalarına yardım etmek, hayırlı evlat yetiştirmek, aynı zamanda dünyada hafif yaşamak, aşırı tüketimi ve israfı ortadan kaldırmaktır. İslami perspektif mutluluğu, zenginlik biriktirmek ve lüks içinde yaşamak olarak değil, ihtiyaç olarak görülen beşerî, sosyal ve doğal sermayeleri korumakla ilişkilendirir (Al-Jayyousi, 2020). İslamda insan, Allah'ın halifesi sıfatıyla, doğal kaynakların aşırı kullanımından ve israfından kaçınmak için doğayla uyum içinde yaşamak gibi önemli bir rol üstlenmektedir. İslami anlayışta doğal kaynakları kullanmanın amacı, yaşamın refahını iyileştirme çabaları ile ekosistemin korunması arasında bir denge geliştirmek ve böylece tüm insanlar için sürdürülebilirliği sağlamaktır (Poderati, 2021).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ETİĞİ

Etik, doğaya bir yansıma ve “iyi”nin tanımı olarak tanımlanabilir. Bireyler niteliğine göre etiğe farklı değerler verir. Malına veya herhangi bir şeyle olan ilişkisine farklı nedenlerle ve farklı amaçlarla değer yükler. Bu farklılıklar sürdürülebilirlik için de geçerlidir. Diğer bir deyişle, etik boyutlarına dikkat edilmeden sürdürülebilirlik sağlanamaz. Etik bağlamda sürdürülebilirlik için sadece etkinliği değil ahlaki değerleri ve hedefleri de dikkate almak gerekir. Çoğu analiz ekonomik, sosyal, çevresel ve teknik konulara odaklandığından sürdürülebilirliğin etik yönleri genellikle örtük olarak kalmaktadır (Amantova-Salmane, 2015:5). Hayatın her alanında evde, işte ve toplumda çeşitli etkinlikler arasında sürdürülebilirlik ile bağlantı kurulmalıdır. Aksi takdirde, sürdürülebilir bir toplum oluşturulamayabilir. Ulusal gıda üretim ve dağıtım sistemini dönüştürmek için büyük ölçekli politika değişiklikleri gereklidir. Ancak bu tür değişiklikler, bireysel seçimlerin baskısı olmadan yerel düzeyde bile hiçbir zaman başlamayabilir. Bu tür seçimler yalnızca politika değişiklikleri için destek oluşturmakla kalmaz aynı zamanda diğer bireyleri daha sürdürülebilir uygulamalara başlamaya teşvik etmektedir. Örneğin, doğrudan satışta patates satın alan bir meslektaş, başkalarına da ilham olabilir. Ancak, herhangi bir bireysel bağlantı olmadan bu değişiklikler mümkün görünmeyebilir. Bireysel bağlantılar aynı zamanda sürdürülebilir aktiviteleri daha keyifli hale getirir ve devam etme olasılığını artırır. Bu bağlamda, “Neden sürdürülebilirlik esası uygulanmalıdır?” sorusu gündeme gelmektedir. Dünyadaki tüm insanların yiyecek, barınma ve giyim ihtiyaçlarının karşılanmasına hakkı vardır. Mevcut nesil, gelecek nesillere karşı en az kendilerine bırakılan kadar iyi durumda, eksiksiz ve işleyen bir gezegen sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle, etik kavramların daha iyi anlaşılması gerekir (Amantova-Salmane, 2015:7).

Sürdürülebilir etik davranışlar kapsamında yapılan bir araştırmada, “Gelecekteki insanlara vermeniz gereken 1000 EUR var; en çok hangi yılın (2025, 2055, 2085, 2115 ve 2145) insanına verirsiniz? Ve ne kadar vereceksiniz?” sorusuna yanıt aranmıştır. Katılımcıların, 2025'te yaşayacak olan insanlara vermeye tercih ettiği, “yakın gelecek insanlar daha yakın akrabadır. Bu yüzden onlara karşı daha güçlü yükümlülüklerimiz var. Geleceğin çoğu insanı yoktur, tahmin edemeyeceğimiz bilgi ve teknolojiye sahip olacaklar, geleceğin insanları bizden daha zengin olacak” şeklinde tipik

önyargılara sahip olduğu tespit edilmiştir. Eğer gelecek nesiller, mevcut nesil ile aynı çıkarları veya sosyal idealleri paylaşıyorsa eşit haklara sahip oldukları iddia edilebilir. Nesillerin yaşam ve değer anlayışları teknolojik ilerleme ve diğer faktörler nedeniyle değişebileceği için geleceğin koşulları tahmin edilememektedir. Gelecek nesillere olumlu faydalar aktarılırken yıkıcı sonuçlar bırakılmamalıdır. Örneğin; genetik mühendisliği gibi modern teknolojilerin gelecek nesiller için uyarı tehditleri oluşturması muhtemeldir. Bu nedenle, sürdürülebilirlik gelecek nesillerin refahı için bir yükümlülük gerektiriyorsa, teknolojinin ilerlemesi ve uygulanması ile nasıl başa çıkılacağı endişe konusu olmalıdır (Amantova-Salmane, 2015:11).

Sürdürülebilirlik etiği bağlama, kültüre ve diğer faktörlere göre değişse de kabul edilen ortak temel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür (Amantova-Salmane, 2015:10):

- Sürdürülebilirliğin amacı, tanımı gereği geleceğe yöneliktir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik etiği, mevcut ve gelecek nesiller arasındaki ilişkileri dikkate alınmalıdır.
- Sürdürülebilirlik etiği, sosyal etik gibi, haklar veya çıkarlar sorununu da ele alınmalıdır.
- Sürdürülebilirlik etiği uygulanabilir veya pratik olmalıdır.
- Bireyler, başkalarının hak ve çıkarları ile ilgili görev veya sorumluluklar üstlenmelidir.

Sürdürülebilirlik etiğinin amacı, insanlara gündelik hayatlarına ilişkin sorunlarını çözme ve sosyal, çevresel ve ekonomik olarak daha sürdürülebilir kurumlar, uygulamalar ve toplumlar inşa etme çabalarında rehberlik etmektir (Kibert vd., 2010). Sürdürülebilirlik etiği, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarla ilişkili olarak sürdürülebilirliğin en önemli ilkelerini doldurmaya yardımcı olan bir dizi değeri içermektedir (Tablo 1).

Politika yapıcıların sürdürülebilirlik uygulamalarına geçmeden önce çok sayıda farklı seçenek üzerinde düşünmeleri ve bu eylemlerin olası sonuçlarını mümkün olduğunca tam olarak değerlendirmeleri gerekir. Bireysel insan refahı, hatta belirli bir kuşağın kolektif çıkarları bile, henüz doğmamış olanlar da dâhil olmak üzere diğer kişilere karşı sorumluluklarla önemli ölçüde sınırlıdır. Sürdürülebilirlik hem pratikte hem de teoride çeşitli etik ilkeleri ve hedefleri entegre etme girişimidir. Sürdürülebilirlik, sadece farklı değerlerin bir kombinasyonu değil parçaların birbirini güçlendirmek için birlikte çalıştığı bütüncül bir şemadır. Toplumdaki tüm sürdürülebilirlik biçimleri insan davranışına bağlıdır. Bu nedenle gerçekliğin etik yönleri sürdürülebilirliğin sağlanmasında daha önemlidir. Sürdürülebilir politik ve sosyal sistem ve süreçlere sahip olmak için etik sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir (Amantova-Salmane, 2015:13).

Tablo 1: Sürdürülebilirlik Etiğinin Değerleri

Ekonomik	Kırlılığın gerçek maliyetlerini ele almak için piyasanın düzenlenmesi. <i>“Kirlenen öder” ilkesi</i> <i>“Zararlı sübvansiyonlar”</i> çevresel olarak sağlıksız ürünleri daha ucuz hale getirmeye yardımcı olmaktadır. Zararlı sübvansiyonlar özellikle tarımda yaygındır. İhtiyacı olan fakirlere yardım etme yükümlülüğü. <i>“Zenginlerden alma hakkı”</i>
Sosyal	<i>“Gelecek nesillere karşı yükümlülükler”</i> Yeterli kaynak bırakmak, adil, demokratik bir toplumu korumak vb. Adalet: <i>“Prosedürel”</i> (Hem siyasi demokrasiyi hem de hukukun üstünlüğünü sağlamak için kararların alındığı kurallar ve standartlar belirler); Toplumda dağıtıcı (malların adil veya doğru dağılımı (temiz hava ve su gibi çevresel mallar ve belki de eğlence veya vahşi araziye erişim ile ilgili). <i>“Asli”</i> (mutlak sayılara atıfta bulunur; dağıtım adaleti, az miktarda gıdanın açlıktan ölmek üzere olan insanlar arasında eşit olarak paylaşılmasında ısrar edebilirken, maddi adalet ilkesi, bu insanlara, yalnızca yiyecek değil, aynı zamanda ihtiyaçlarına uygun mutlak miktarda gıda sağlamaya çalışacaktır. (Yetersiz miktarda adil bir pay).
Çevresel	<i>“İnsan Refahı”</i> <i>“Ekosistemler”</i> doğal sistemler ve organizmalar <i>“Tedbir ilkesi”</i> çevre ve halk sağlığı üzerinde etkisi olabilecek bilimsel ve teknolojik projeleri ele almak üzere formüle edilmiştir.

Kaynak: Amantova-Salmane, L. (2020). Ethical Aspects Of Sustainability. Latgale National Economy Research, 1(7), 5-16.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ETİĞİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Sürdürülebilirlik, farklı teorilerle bağlantılıdır. Normatif teoriler iki ana gruba ayrılmaktadır. Normatif etik, nasıl yaşanacağını ilkelerini incelemekle birlikte, yanlış ve doğru eylemlerin temel ilkelerini, yaşamın değerini neyin oluşturduğunu, adil bir toplumun nasıl olacağını analiz etmektedir. Böylelikle, takip edilmesi gereken en genel ahlaki ilkeleri de sunmaktadır. İnsan faaliyetinin belirli alanlarında ortaya çıkan çeşitli sorunları içeren modern, uygulamalı etik, doğal olarak normatif etiğin içerisinde yer almaktadır. Normatif teoriler içerisinde yer alan faydacı etik (teleolojik etik), temelde “ne yaparsanız yapın, en iyi sonuçları sağlayan şeyi yapın” savını savunur. Deontolojik etik, belirli eylemlerin (örneğin, cinayet, yalanlar vb.) kötü sonuçlara neden oldukları için değil, kendi içlerinde kötü olduğunu belirtir. Bu iki normatif etik teorisi arasındaki temel uyumsuzluk, doğru ve yanlış eylemleri yalnızca sonuçların mı tanımladığı sorusudur. Aynı zamanda bu soru, uygulamalı etik problemlerini çözme yöntemlerinin dayandığı normatif etiğin kilit bir sorusudur (Kymlicka, 1995).

4.1. Faydacı Etik Yaklaşımlar

Faydacı etik, temelde “İyi ve mutlu bir yaşam için ne şekilde eylemde bulunmak gerekir?” sorusuna yanıt aramaktadır. Eylemlerin niteliğini belirleyen ölçüt “fayda”dır (Kaya, 2014:4). Faydacı etik, Eski Çağ’daki hazcılık anlayışı ile ortaya çıkmış, 18. yy.’da Jeremy Bentham tarafından sistemli bir teori haline getirilmiş ve 19. yy.’da da John Stuart Mill tarafından geliştirilmiştir. Çağdaş faydacı etik yaklaşımlar da Bentham ve Mill’in temsil ettiği klasik faydacı yaklaşımın tekrardan yorumlanmasıyla oluşmuştur (Gürler, 2007:115).

Teleolojik etik ilkesi en açık biçimde, haz miktarını "maksimize eden" ve acı miktarını "en aza indiren" eylemlerde bulunulmaması gerektiğini savunan klasik faydacılıkta yer almaktadır. Bu bağlamda, en fazla sayıda insanın en büyük miktarda mutluluğunun sağlanması amaçlanmıştır. Bu nedenle, faydacı etik tüm toplumun refahını maksimize etmeyi amaçlayan toplumsal bir yaklaşımdır (Kaya, 2014:13). Mill ve Bentham'ın faydacı etik yaklaşımları birbirinden farklılaşmaktadır. Mill, hazlar arasında ayrıma giderek düşünsel hazların bedensel hazzardan daha üstte yer aldığını savunmuştur (Akarsu, 1982:139). Mill'in faydacı etiği, özel ve kamusal faydaların birbirine tamamıyla bağlı olan mutlu bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır. Fayda ilkesinin ölçütü, Bentham'a göre tekil yargılara, Mill'e göre kurallara göre belirlenir (Ceylan, 2012:761).

Faydacı etik, sürdürülebilirliğe ilişkin, "Kimin iyiliğini garanti etmeliyiz, Kendimiz mi, ait olduğumuz grup mu, tüm insanlık mı, yoksa tüm bilinçli varlıklar mı?" sorularına yanıt aramaktadır. Faydacılık, tüm insanları ve insan dışı varlıkları eşit fayda taşıyıcıları olarak gördüğünden şimdiki nesil için olduğu gibi gelecek nesiller için de aynı sorumluluğa sahip olduğumuzu söylemektedir. Zayıf veya güçlü sürdürülebilirlik, doğal kaynakların insan sermayesiyle ikamesinin mümkün olup olmadığı konusunda tartışırken yapılan fayda hesaplamaları, faydacı çözüm yönteminin bir örneğidir. Öte yandan, sonuçsalcı olmayan teoriler, doğal kaynakları bir görev veya erdem olduğu için korumaktan bahseder. Faydacı etik, eylemler daha genel bir fayda sağlıyorsa bireyin zarara uğrayabilmesi açısından eleştirilmektedir (Ariansen, 1993). Bu yaklaşım, bireysel faydanın tüm insanlığın faydasından daha az önemli olduğunu savunduğu için tüm insanlığın faydasını maksimize etmeyi amaçlayan sürdürülebilirlik fikriyle uyumludur (Molotkiené, 2020:152).

Çağdaş faydacı etik teorisyeni Peter Albert David Singer, faydayı yorumlarken haz ya da acı yerine kişilerin istek, ihtiyaç ve arzularını kapsayan "tercihleri" ölçüt olarak almaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireysel tercihler gerçekleştiğinde fayda maksimize olur (Singer, 2011:7). Singer'a göre etik, eylemleri doğru ya da yanlış yapanın ne olduğuyla ilgilidir (Singer, 1994:3). Etiğin pratik başarısızlığının etiğe olan bakış açısından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Etiğin uygulamadan kopuk, gerçek hayattaki problemleri çözemeyecek nitelikte görülmesinin nedenini deontologların karmaşık ve hiyerarşik kurallarının başarısızlığına bağlamaktadır. Buna karşın sonuçsalcı yaklaşımda (teolojik etik), ahlâki kurallara yerine eylemlerin sonuçlarına göre bir değerlendirme yapılacağından gerçeklikten kopuk olmayacak ve somut olaylara uygun çözümler üretebilmek mümkün olacaktır (Kaya, 2014:30). Singer, Hare'nin etikte akıl yürütmeye yönelik görüşlerinden³ hareketle eleştirel düzeyde akıl yürüttüğümüzde, yapılacak olan eylemden etkilenecek olan kişilerin tercihlerini de göz önünde bulundurduğumuzdan doğru eylemi bulduğumuzu savunmuştur (Singer, 2011:78-79).

4.2. Deontolojik Etik Yaklaşım

Deontolojik etik (görev etiği) yaklaşımı temelde, kötü sonuçlara neden olan belirli eylemlerin, kötü bir olaya sebep olmasından değil, bu eylemlerin kendi içlerinde kötülüğün var olduğunu vurgulamaktadır. Deontologlar, doğası gereği kötü şeyleri (ahlaki statüsü sonuçlar tarafından belirlenmeyen) tanımlayarak genellikle geleneğe veya doğuştan gelen ahlaki sezgiye başvururlar. Bu yaklaşım, M. Montaigne'nin düşünce dünyasında ortaya çıkmış, Kant'ın fikirleriyle deontolojik etik

³ Robert D. Hare, etikte akıl yürütmeyi sezgisel (intuitive level) ve eleştirel (critical level) olarak iki farklı seviyede ele alır. Sezgisel (birinci seviye), günlük değerlendirmelerimizde etik ilkelerden hareket ettiğimiz seviyedir. Etik ilkeler, yüzyıllar boyunca insanların hangi davranışların en iyisi olduğuna ilişkin yaptığı tespitlerden ve tecrübelerden türetilmiştir. Günlük hayattaki sezgisel seviyede yer alan yalan söylememek, birisine zarar vermemek gibi ilkelere uygun davranmak bizi doğru sonuçlara ulaştıracaktır. Ancak eleştirel (ikinci seviye) değerlendirmeler, ilkelere göre değil yapılan eylemin sonuçları göz önünde bulundurularak yapılır (Singer, 2011).

geleneğini oluşturan incelemelerinde doruğa ulaşmıştır (Molotkiené, 2020:150). Deontolojik bir bakış açısında, öngörülebilir sonuçlardan dolayısıyla niyetten sorumlu değiliz. Teolojik etik (sonuçsalci teori), teorik olarak kötülüğü oldukça net bir şekilde tanımlar; "kötü davranmak, gereğinden fazla zarar vermek" anlamına gelir. Deontologlara göre, kötü eylemler kendi içlerinde kötüdür ve ahlaki değerlerinin "hesaplanmasını" gerektirmez. Bu teori, Kant'ın "kişinin önce kendine, sonra diğerine de "rasyonel" varlıklar olarak saygı duyması gerektiği" şeklindeki ifadesi gibi temel bir ilkeden türetilmiştir (Grøn, vd., 1988). Deontolojik etiğin amacı, kötülükten kaçınmaktır. Deontolojik bir bakış açısında, kötü şeyler herhangi bir gerçek durumdan önce açıkça tanımlanmıştır. Bu, deontolojinin en önemli şeyin kuralları çiğnememek olduğunu söyleyen "hukukçu" bir ahlak anlayışı tarafından yönlendirildiği anlamına gelir. Kant'ın "kategorik zorunluluk (categorical imperative)" doktrini bu noktada önemli bir oynamaktadır. Çünkü Kant'ın geliştirmiş olduğu bu düşünce sisteminde ahlaki sorumluluk yalnızca rasyonel varlıklar için geçerlidir. Kant'a göre, rasyonel davranabilme yetkinliği olmadığından rasyonel olmayan varlıklara karşı herhangi bir ahlaki sorumluluk yüklenemez (Yıldırım, 2021:389).

Deontolojik etik yaklaşımda sürdürülebilirlik, her bireyin kendi eyleminin sorumluluğunu üstlenmesi, kasıtlı olarak yanlış davranmama ve yıkımı önlemede ortak bir kategorik zorunluluğuna bağlı kalmasıyla sağlanabilir (Ariansen, 1993). Bu bağlamda Kant'a göre, insanın temel görevi vicdanına uyarak özgürlüğe erişmesi ve bu sayede olağan dış koşullar kümesinin üzerine çıkarak bireysel sürdürülebilirliğini gerçekleştirmesidir. Sürdürülebilirlik, doğadaki canlı ve cansız varlıkların içsel değerlerinin dikkate alınmasıyla, kuşaklar içerisinde ve kuşaklar arasında adaletin ve eşitliliğin korunması gerekliliğini ödev ve sorumluluk bilincinin benimsenmesiyle sağlanabilir. Ancak canlı merkezli bakış açısına sahip çevre etiği savunucuları, deontolojik etiğin ahlaki değerlere yaptığı rasyonelite vurgusunu ve insan merkezci bakışın toplumsal yapının şekillenmesinde baskın olmasını eleştirmektedir (Molotkiené, 2020:152).

5. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN EKOLOJİK ETİĞİ

Sürdürülebilirliğin ekolojik etiğinde, iki farklı düşünce yapısı antroposentrizm (insan merkezcilik) ve biyosentrizm (insan merkezcilik dışıdır) bulunmaktadır. Antroposentrizm, etik sorgulamanın geleneksel biçimini, insan çıkarlarını veya refahını temsil etmektedir. Antroposentrik bir bakış açısı, sürdürülebilir bir toplum, sürdürülebilir gıda üretimi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramlarını insan refahı ile ilişkilendirir. Biyosentrizm, sürdürülebilir bir kalkınma biçimine ulaşmanın nedenlerini, diğer yaşam biçimlerine veya doğal güzellikteki nesnelere refahı açısından tartışmaktadır (Shearman, 1990:5). Leopold, "Bir şey, biyotik topluluğun bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliğini korumaya meyilliyse doğrudur. Aksi yönde eğilim gösterdiğinde yanlıştır" görüşünü savunmuştur (Leopold, 1966:262). Bu bakış açısına göre, "biyotik topluluk"un (biyosfer veya bir ekosistemin) sürdürülebilirliği ön plandadır. İnsanlık, yalnızca biyotik topluluğun korunmasına katkıda bulunduğu ölçüde önemlidir (Shearman, 1990:5).

Biyosentrizmin son zamanlardaki yükselişinin nedeni, insan merkezliliğin mevcut çevre sorunlarımızın kökeninde olduğu duygusundan kaynaklanmaktadır (Ehrenfeld, 1976; Sessions, 1987). Bu görüşü savunanlar, genellikle McLaughlin'in ortaya koyduğu soruyu sorarlar: "İnsanların çıkarları, insan dışı dünyayla ilişkilerimizi yargılamak için temel veya tek kriter midir?" (McLaughlin, 1986). Naess, insan merkezli bir çerçeveden tartışmanın uygunsuz olduğunu, bunun "gerçek bir koruma etiğini" temsil etmediğini savunmaktadır. Onun perspektifinde sürdürülebilirlik, sadece insanlara yararlı olduğu için değil tüm ekosistemin varlığı için gereklidir. Ayrıca insan merkezli korumanın "sığ" bir ekolojik düşünce olduğunda

ileri sürmektedir (Naess, 1986). Sessions, “rasyonalizmin antroposentrik bir anlayışın ürünü olduğunu ve dolayısıyla sorunun bir parçasını teşkil ettiğini ” savunmuştur (Sessions, 1987).

Tisdeli, biyosentrizmin çok soyut ve gerçekçi olmadığını vurgulayarak, bu yaklaşımı "yaygın ve pratik olmayan” şeklinde tanımlamıştır (Tisdeli, 1985). Ayrıca, biyosentrizmin doğayı yüceltme ve çevre politikasını insan hakları ve sosyal adalet sorunlarından ayırma potansiyeline vurgu yapmaktadır (Turner, 1988).

Sürdürülebilir kalkınma paradigmasında insan merkezli bakış açısı hâkimdir. Bunun nedeni, insan merkezci olmayan yaklaşımın kalkınma sorunlarını ele almak için bir çerçeve sunmuyor olması, bunun yerine diğer canlı ve cansız varlıkların ahlaki iddialarını desteklemeyi yeğlemesidir. Sürdürülebilir eylemler, insan refahı ile bağlantılı olduğunda doğayı korumanın önemini farkına varmak daha kolay olacaktır. İtirazların insan ihtiyaçlarının dışında anlaşılması zor bir değer yapısı taşımaktadır. Her iki etik bakış açısı da ekolojik olarak sürdürülebilirliği çok farklı iki nedenden dolayı arzu edilir olarak görmektedir. İnsan-merkezci olmayan bakış açısı, insanın sadece hemcinsinin değil tüm ekosistemin sürdürülebilirliğine yönelik bir sorumluluğunun olduğunu ortaya koyar. Buna karşılık, insan merkezci bakış açısı, insanın diğer insanlara karşı ahlaki bir görev ve sorumluluğa sahip olması gerekliliğini iddia eder. Ekolojik olarak sürdürülebilir bir çevre veya kalkınma politikası üzerinde fikir birliğine varılmak isteniyorsa, “Sürdürülebilirlik neden arzu edilir, Hangi sürdürülebilirlik biçimi en iyisidir, Sürdürülebilirliği sağlamak için hangi yollar aranmalıdır?” sorularıyla karşılaşmaya hazır olunmalıdır. Çünkü sürdürülebilirlik insanın çevresini yönetmekle ilgili bir sorundan daha fazlası, insanın kendini yönetme sorununu da ortaya çıkarır (Shearman, 1990:5-6).

6. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN PSİKOSOSYAL ETİĞİ

Çoğu insan çevre dostu davranma fırsatıyla karşı karşıya kaldığında, fedakârlık, yetersiz korumacı çaba göstermeleri nedeniyle de rahatsızlık, utanç, suçluluk duygusu vb. olumsuz duygularla karşı karşıya kalmaktadır. Çevre psikologlarının yaptığı ampirik çalışmalarda, olumsuz psikolojik sonuçların potansiyel korumacı eylemlerle ilişkilendirildiği, bazı bireylerde de bu olumsuz duyguların çevre yanlısı ve sürdürülebilir eylemlerin kışkırtıcısı olduğu tespit edilmiştir (Kaplan, 2000; Lindenberg ve Steg, 2007; Malott, 2010). Dolayısıyla psikolojik olumsuzluklar, sürdürülebilir eylemlerin önemli bir belirleyicisi olarak araştırma şemalarında karşımıza çıkmaktadır. Yetersiz çevresel koruma çabasıyla ilişkili suçluluk ve utancın insanları doğal kaynakların korunmasına katılmaya teşvik edebileceği belirtilmiştir (Kaiser vd., 2008; Kals, 1996). Atık depolama alanlarının depresif görüntülerini izlemek, geri dönüşüm davranışlarına girişmek için bir motivasyon olabilmektedir. (Heward & Chance, 2010). Malott (2010), çevresel bozulmanın tehlikeli sonuçlarına karşı korkunun, sürdürülebilir davranışları teşvik eden olumsuz bir duygu olarak hareket ettiğini tespit etmiştir. Ayrıca Dickerson vd., çevre karşıtı eylemlerin sonucu olarak hissedilen duygusal rahatsızlık ve ikiyüzlülük bilincinin uyarılmasının, ekolojik yanlısı davranışların artmasına neden olduğunu gözlemlemiştir (Dickerson vd., 1992). Bu nedenle, psikolojinin diğer alanlarına nüfuz eden olumsuz yaklaşım, sürdürülebilirlik psikolojisinde de öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir davranışın olumsuz bağıntılarına yapılan vurgu, bu tür davranışların olumlu psikolojik öncüllerinin araştırılması ve sonuçlarının anlaşılması açısından önemlidir (Seligman, 2002).

Lindenberg ve Steg, sürdürülebilir davranışlara ve onun bağıntılarına ilişkin baskın karamsar görüşe rağmen, rahatlık ve esenlik arayışının insanları sosyo-fiziksel çevrelerinin korunmasına doğru yönlendirebileceğini iddia etmektedir

(Lindenberg & Steg, 2007). Diğer bir ifadeyle, çoğu kişi, zevk ve esenlik hissetmek için çevrenin korunmasını ister, daha sonra korumacı uygulamalara dâhil olur. Bu fikir, çevresel koruyucu davranışların olumlu psikolojik yansımaları da uyduğunu gösteren deneysel çalışmalarla desteklenmektedir (De Young, 1996; Kals & Maes, 2002; Schultz, 2001; Brown & Kasser, 2005). Olumlu güdüler ve tutumlar, öncül değişkenlerin ek bir kaynağıdır. İnsanlar, olumlu motivasyonları oluşturan özgecil ve biyosferik düşünceleri (Schultz, 2001) nedeniyle çevre lehine hareket etmek için motive olurlar. Çevreyi korumaya yönelik güdülere rehberlik eden bir dizi evrensel değer, biyosferik bir yönelim içerir. Bunlar, korumacı davranışların olumlu belirleyicileri olan doğayla birlik, çevre koruma ve güzellik dünyası değerleridir (Stern vd., 1999). Ayrıca, çevreye yönelik olumlu tutumların kaynağı, insanı doğanın ayrılmaz bir parçası olarak gören dünya görüşlerini şekillendirir. Örneğin, Yeni Ekolojik Paradigma (Dunlap vd., 2000), sürdürülebilir eylemleri teşvik eden dünya görüşlerinden biridir.

Psikolojik kapasiteler, sürdürülebilir davranışların uygulanmasından önce gelen bir pozitif eğilim faktörü türüdür. Bu davranışların uyarlanabilir ve etkili eylemler oluşturduğu varsayıldığından (Geller, 2002), sürdürülebilirlik yanlı bireylerin sosyal ve kişisel gereksinimlere yanıt veren çevre korumaya yönelik beceri ve yetenekler geliştirmeleri gerekmektedir (Fraijo vd., 2010). Etkili sürdürülebilirlik yanlı eylemlerin çevresel bilgi (Meinhold & Malkus, 2005), çevre dostu beceriler (Fraijo vd., 2010) ve sürdürülebilirlik yanlı olanaklar (Hormuth, 1999; Kurz, 2002) ile daha da arttığı belirtilmiştir. Ancak, sürdürülebilir eylemlerin uygulanmasını önleyen ve teşvik eden durumsal faktörler de vardır. Sürdürülebilirlik için olumlu ortamlar kavramı, durumsal öncüller çerçevesinde tanımlanabilir. Bu ortamlar, profesyonel bir sürdürülebilirlik yönelimini destekleyen fiziksel (kaynaklara, teknolojiye, maddi koşullara erişim) ve normatif (olumlu sosyal modeller, çevresel normlar, sosyal değerler) bağlamsal unsurları içerir (Corral-Verdugo vd., 2009). Olumlu bir ortam, insanların refahını ve kapasitelerini de artıracaktır (Stokols & Altman, 1987).

Sürdürülebilirlik davranışlarının olumlu yönlerini araştıran çok sayıda araştırma olmasına rağmen, bu davranış örneğinin açıklanmasında yine de bir olumsuzluk ipucu algılamak mümkündür. Sürdürülebilirlik davranışları, genellikle can sıkıcı, uygunsuz ve fedakârlık yapıcı olarak kabul edilir (Lindenberg & Steg, 2007; Kaplan, 2000). Bu vizyonu tamamlamak (ve belki de karşı koymak) için pozitif psikoloji, sürdürülebilir davranışın arzu edilen yönleriyle insanların kaçınmak istedikleri veya istenmeyen yönleri arasında denge kurmaya çalışacaktır. (Talbert, 2008). Beklenen insan refahının bir kısmı mutluluk olarak kendini gösterir, diğer bir ifadeyle sürdürülebilir yönelimli insanlar sadece başkalarını mutlu etmekle kalmaz aynı zamanda önel refah da kazanırlar (Brown & Kasser, 2005; Bechtel ve Corral-Verdugo, 2010; Schroeder vd., 1995). Ayrıca, korumacı insanlar, korunmuş doğal çevrelerin psikolojik olarak onarıcı özelliklerini algılayacak ve sürdürülebilir davranışlar uygulamak için bu özelliklere dayalı motivasyonlar geliştirecektir (Hartig vd., 2001). İnsanlar, tüm bu faydaları çevre yanlı eylemleriyle ilişkilendirmeyi başarırlarsa, çevrenin korunmasına bireysel ve toplu katılımları daha olası olacaktır.

Sürdürülebilirlik konularıyla ilgilenen diğer sosyal disiplinlerin yaklaşımı da pozitif eğilimlidir. Örneğin, Gordon ve Crabtree, eğitim disiplinlerinin öncelikle öğrencilerin zayıflıklarını belirlemeye ve düzeltmeye odaklanmasını, böylece çocukların ve gençlerin potansiyelini optimize etme olasılığını ihmal etmesini eleştirmektedir (Gordon & Crabtree, 2006). İyimserliği, yaratıcılığı, öz yeterliliği, sosyal erdemleri ve psikolojik iyi oluşu, sivil gururu, sorumluluğu ve toplum yanlı rol oynamayı teşvik etmek için aile ve okul senaryoları önerilmektedir (Diener, Diener & Diener, 2009). Bu yaklaşım,

sürdürülebilirlik için çevreci yeterliliklerin geliştirildiği, mutlu olmak için yeterliliklerin kazanıldığı bir eğitim önerisine yol açmaktadır (Scheunpflug & Asbrand, 2006). Hukuk disiplinlerinde de olumsuz kavramsallaştırma ve uygulamadan olumlu bir yaklaşıma doğru geçiş söz konusudur. Hukuk bilimi, referans olarak suç (ekolojik ve anti-sosyal olanlar dahil), yolsuzluk, topluluk düzeninin bozulması ve bunların toplum üzerindeki zararlı etkilerini ele alır. Bu yaklaşım, sürdürülebilir bir yaşam tarzı için temel olan barışçıl insan etkileşimlerine, vatandaşlar arasında iş birliğine, kurumlara güvene ve erdemli ve ahlaki davranışların sergilenmesine olan ilgiyi bir kenara bırakır veya en aza indirir. Pozitif bir yasa, yalnızca sürdürülebilir olmayanları cezalandırmayı amaçlamakla kalmayıp, ekolojik ve toplum yanlısı uygulamaları teşvik etmeyi de amaçlayacaktır. Bir pozitif yasada karşılık gelen yasal düzenlemeler, anti sosyal ve suç davranışlarına bağlı cezai sonuçlara ek olarak, toplum yanlısı ve sürdürülebilir davranışların sonuçları olarak sosyal ve maddi ödülleri de içerecektir. Bir diğer alan Sosyal Pazarlama (SM), pozitif psikolojik yaklaşımın daha geniş sosyal bağlamlarda ürettiği faydaların bir örneğidir. SM, ticari pazarlamanın öncelikli olarak finansal (ve çoğu zaman tüketici) hedefinden sosyal yanlısı bir amaca geçerek, çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için toplulukların davranışlarını değiştirmeyi amaçlar (Corral-Verdugo, 2012). McKenzie-Mohr, enerji tasarrufu, çevre düzenlemesi ve katı atık kontrolü gibi sürdürülebilir topluluk uygulamalarını teşvik etmek için öncül ve sonuç olumlu değişkenleri birleştiren bir dizi strateji kullanmıştır. Bunlar, sürdürülebilirliğin pozitif psikolojisinin çevresel ikilemin sorunlu yönleriyle ilgilenen sosyal disiplin üzerinde uygulayabileceği potansiyel bir etkinin sadece birkaç örneğidir (McKenzie-Mohr, 2000). Sürdürülebilirliğin pozitif psikolojisi tarafından temsil edilen yaklaşım, araştırma ve uygulama için büyük bir potansiyelin ana hatlarını çizmektedir. Sosyo-fiziksel çevre lehine hareket etmenin olumlu boyutlarını, ekoloji ve toplum yanlısı davranışları teşvik eden psikolojinin olumsuz yönünü araştırmayı bırakmadan ele almak gerekir (Corral-Verdugo, 2012).

7. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN EKONOMİK ETİĞİ

İktisat bilimi, sosyal bir bilim olduğundan etik boyutu da bulunmaktadır. Ekonomi toplumla, toplum da sınırlı kaynaklarla ilgilenir. Doğal ve çevresel kaynaklara ilişkin ekonomik teoriler, “Doğal ve çevresel kaynakların verimli bir şekilde yönetimi nasıl sağlanabilir?” sorusuna yanıt arar. Geleneksel olarak iktisatçılar, piyasanın kaynakları verimli bir şekilde tahsis etme kapasitesine aşırı önem verdiği için doğal kaynakların sınırsız olduğunu varsaymaktadır (Basiago, 1999:150). Bu bağlamda, tarihsel olarak bakıldığında iktisat biliminin nadiren doğal kaynaklarla ilgili bir endişe duyduğu söylenebilir (Goodland, 2002:2). Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunun genel kabul gören tanımı, sermayenin korunması ve bozulmasının engellenmesidir (Goodland, 2002:2). Sürdürülebilirliğin ekonomik etik boyutunda refah kavramı ön plana çıkar. Ulusal istatistiki hesaplamalara ve bazı ekonomik modellere göre, gözlemlenebilir bir ekonomik değere (mal ve hizmetlere) sahip olmak refahın bir göstergesidir. Bu tür hesaplamalar, refaha katkıda bulunan boş zaman faaliyetlerinden, gönüllü işlerden veya çeşitli sosyal sermayenin desteklediği sosyal etkileşimlerden elde edilen faydalar gibi piyasa dışı sonuçları içermez (Markulev & Long, 2013:4). Sürdürülebilirliğin “refahın en azından zaman içerisinde muhafaza edilmesini sağlamak” olarak yorumlanması kuşaklar arası eşitliğe ilişkin kaygıları ifade etmektedir. Bu bağlamda, her kuşak şu an ne kadar sermaye tüketeyeceğine ve ne kadar sermayeyi gelecek kuşaklar için biriktireceğine ve koruyacağına karar vermelidir (Markulev & Long, 2013:5). Kaynakların tükenme potansiyelinden dolayı sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu yenilenebilir doğal kaynaklar ekonomisini merkezine alır (Vivien, 2008:4). Enerji ve maddelerin yeniden hammaddeye dönüştürülmesi, mal ve hizmet sunumunda daha az materyalin kullanılması, üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan

atıkların tüketiciler veya üreticiler tarafından geri dönüştürülmesi gibi uygulamalar bu noktada değerlendirilebilir (Vivien, 2008:5).

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu, insan ve doğa arasındaki ilişkiye odaklanmak, uzun süreli, özünde belirsiz bir geleceğe yönelmek, mevcut ve gelecek nesiller arasındaki adaletin normatif temellerinin insan ve doğa arasında da oluşturmak ve doğal mal ve hizmetlerin insan yapımı ikamelerinin ve tamamlayıcılarının tahsisinde ekonomik etkinliğe yönelik duyulan endişelerin zaman kaybı olduğunu görmek ile ilişkilidir (Baumgartner & Quass, 2009:2). Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunda, ikame edilebilirlik durumuna göre yapılan güçlü ve zayıf sürdürülebilirlik tartışmaları önemlidir (Kuhlman & Farrington, 2010:3443). Zayıf sürdürülebilirlik, çevresel öğelerin ikame edilebildikleri sürece gelecek nesillere yönelik herhangi bir kaygı taşınmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna karşın güçlü sürdürülebilirlik, doğal sermayenin diğer sermaye türlerini tamamlayan, toplumsal sermayeyi de kapsayan nitelikte olduğundan ikame edilemediğini savunmaktadır. Dolayısıyla da ikame fikrini reddetmektedir (Markulev & Long, 2013:7). Neoklasik ekonomistlerin görüşleri sürdürülebilirliğin ekonomi etiğinde önemli bir baskınlığa sahiptir. Bu anlayışa göre, sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı, bir toplumun ekonomik refah üretme kapasitesini sürdürmek ve gelecek nesillere mevcut nesille eşdeğer refah seviyesini sağlamaktır. Bu bağlamda, analiz yöntemlerine göre bireysel fayda, gelir ve tüketimin zaman içerisinde azalmaması sürdürülebilirlik olarak tanımlanmaktadır (Vivien, 2008:2). Ekonomistlerin çoğu sürdürülebilirliği, tüketimden elde edilen faydanın maksimizasyonu ile refahın artırılması şeklinde ifade ederek basitleştirmiştir (Harris, 2000:7-8). Neoklasik yaklaşıma karşın doğal kapital anlayış, doğal kapitalin, dünyadaki tüm doğal kaynaklardan ve çevresel unsurlardan oluştuğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım, doğal kapitalin dengede tutulabilmesi için yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklara göre iki kuralın var olduğunu ileri sürmektedir. Yenilenebilir kaynaklar için kural, ürünlerin sürdürülebilirliği için kaynak tüketiminin sınırlandırılması, yenilenemez kaynaklar için de yenilenebilir doğal kapital yatırımlarından faydalanarak yenilenemez kaynakların kullanımı sonucu ortaya çıkan atıklara tekrardan yatırım yapılması şeklindedir (Harris, 2000:8-9). Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu, çevresel ve sosyal boyutuyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olmakla birlikte, ekonomik büyümenin sınırlarını da göstermektedir (Reddy & Thomson, 2015).

Sürdürülebilirliğin önde gelen eleştirmenlerinden ekonomist Wilfried Beckerman'a göre, güçlü sürdürülebilirlik tam anlamıyla pratik olmamakla birlikte, ahlaki olarak kabul edilemez. Zayıf sürdürülebilirlik, ekonomik refah maksimizasyonunun ötesinde bir şey sunmadığından mantıksal olarak gereksiz ve yararsızdır. Beckerman daha sonra, güçlü sürdürülebilirliğin pratik ve ahlaki olarak kabul edilemez olup olmadığının ampirik bir soru olduğunu kabul etmiştir (Beckerman, 1995:178). Zayıf sürdürülebilirliğin refah maksimizasyonu için gereksiz olup olmadığı en azından sorgulanabilir. Gelecek nesillerin mevcut sürdürülemez bir ekonomi yüzünden sıkıntı çektiğinde toplam refahın maksimuma çıktığı teorik durumlar oluşturulabilir. Beckerman, bir birey için böyle bir gelişim yolunu açıklamakla birlikte, sürdürülebilirliği faydacı temellerini reddetmenin sebeplerini tartışmıştır (Hampicke, 1997).

Gelecek nesiller için neyin muhafaza edilmesi gerekir? Sabit bir ulusal ürünü (çok zayıf sürdürülebilirlik) veya farklı unsurların keyfi bileşimiyle doğal ve insan yapımı sermayenin sabit bir toplam değerini korumak yeterli mi? (zayıf sürdürülebilirlik), yoksa belirli bir minimum miktarı sağlanması mı gerekiyor? (kritik sürdürülebilirlik), ya da gelecek nesiller için sabit bir doğal sermaye mi sağlanmalıdır? (güçlü sürdürülebilirlik) (Lerch & Nutzinger, 2002:11). "Kritik sürdürülebilirlik" kavramı, Rawls'ın Maksimin kriteri ile kolayca ilişkilendirilebilir. Genellikle, en kötü durumdaki neslin

faydasının maksimize edildiği bu maksimin yolu, eşit bir dağıtım yolu olarak düşünülür. Bununla birlikte, katı eşit dağılım, mevcut neslin gelecek nesiller lehine gönüllü (örn. özgecil fedakârlıkları) dışlar. Rawls'ın nesiller arası adaletten biri olarak maksimin kriterini kullanmaktan kaçınmasının nedenlerinden biri de budur (Howarth, 1998:244). Bu nedenle, çoğu zaman sürdürülebilirlik, tam anlamıyla eşit zamanlar arası dağılım yerine, zaman içinde fayda veya refahta azalma olmaması gerekliliği ile eşitlenir. Nesiller arası adaleti, sabit bir sermaye stoğu veya azalmayan refah gereksinimi yerine, gelecek nesiller için bir dizi seçenek veya seçim özgürlüğü gerekliliği ile tanımlanması önerilmiştir (Weikard, 1996; Vercelli, 1998). Bu şekilde, gelecek tercihlerinin belirsizliği sorunu ve paternalizmin gelecek nesiller karşısındaki bağlantılı eleştirisi özellikle dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, 'seçim özgürlüğü' kriterinin spesifikleştirilmesi gerekir. Bu kriteri işlevsel hale getirmek için tüketim veya fayda gibi daha sıradan değişkenlerin muhtemelen yeniden dâhil edilmesi gerekecektir (Vercelli, 1998:268). Maksimin kriteri ve faydacılığın Rawlsçı eleştirisine göre, farklılık ilkesi yalnızca farklı nesillere uygulanmakla kalmaz aynı zamanda en kötü durumdaki bireyin faydası da her bir nesilde maksimize edilmelidir. Sürdürülebilirliği son derece dinamik bir konu haline getiren, nesiller arası adalet arasındaki bu kaçınılmaz bağlantıdır (Lerch & Nutzinger, 2002:13).

Sürdürülebilirlik normatif bir kavram olduğundan farklı kavramların her birinde belirli etik düşünceleri ima eden bir normatif temel karar vardır. Gelecek nesiller açısından hiçbir yükümlülüğün bulunmadığı uç durum 'Marx-Kardeşler'den biri olan Groucho Marx tarafından "Neden umursayayım ki, Gelecek nesiller benim için ne yaptı?" şeklinde ifade edilmiştir (Vallance, 1995:115). Aynı şekilde, ekonomist Karl Homann, "gelecek nesillerin çıkarları ancak şimdiki neslin bundan faydalandığı ölçüde dikkate alınmalıdır." düşüncesini benimsemiştir (Homann, 1996). Bunu nesiller arası bir Pareto kriteri olarak görmek mümkündür. Vilfredo Pareto tarafından ekonomide optimallik için geliştirilen Pareto optimumu, başka birinin faydasını azaltmadan hiç kimsenin faydasının yükseltilemeyeceği bir durumu ifade eder. Bu nedenle, mevcut neslin fırsatlarını sınırlamak ancak bu neslin bu tür sınırlamaların olmadığı duruma kıyasla daha iyi olması halinde kabul edilebilir. Asıl sorun, Pareto iyileştirmelerine yer olmadığına, diğer bir ifadeyle mevcut ve gelecek nesillerin çıkarları arasında gerçek bir değiş tokuşun olduğu durumlarda, bu kriterin hiçbir kural veya tavsiye vermemesi gerçeğinde yatmaktadır (Lerch & Nutzinger, 2002:9). Pareto kriterinin varsayılan etik masumiyeti, 'etik minimalizm'in net bir ölçüsü olmadığı için oldukça şüphelidir. Bu kriterin ahlaki sezgilerle çeliştiği durumlar vardır. Örneğin, toplumun en zengin ve ayrıcalıklı üyesi iyileştirilirken, toplumun konumu iyileştirilir, en yoksul ve en azınlık üyeler değişmeden kalır. Son derece elverişsiz ve eşitsiz bir başlangıç durumunda, toplumun bir üyesi, başlangıç kaynaklarının eksikliği nedeniyle "Pareto optimal şekilde" açlıktan ölmektedir. Sürdürülebilirlik tartışmasını karakterize eden nesiller arası dağılım sorunlarıyla ilgili olarak Pareto iyileştirmelerine yer olup olmadığı veya Pareto kriterinin başarısız olduğu yerlerde halihazırda bir takas niteliği taşıyan çözüm yöntemlerinin olup olmadığı ampirik bir sorudur. Bu sorunun bilimsel bir bakış açısıyla açık bir şekilde yanıtlanamayacağı varsayılsa bile, etik sorunlar hala çözülememiştir. Yoğunlukla, belirsizlik altında en iyi seçeneğin "yanlış bir şey yapmamak için hiçbir şey yapmamak" olduğu tartışılmaktadır (Lerch & Nutzinger, 2002:11).

"Adalet" veya "sağlık" gibi "sürdürülebilirlik" kavramı da somut bir durumda farklı, çatışan yönlerinin dikkate alınması gereken, tüm ayrıntılarıyla apriori olarak belirlenemeyen genel bir düzenleyici fikir olarak ifade edilebilir. Bu fikrin doğasında var olan sorunlar, sürdürülebilirlikle açıkça çelişen veya onu tehlikeye atan çevresel yıkım gibi koşullar ve faaliyetlere ilişkin daha fazla bilgi edinilmesine yardımcı olur. Bu durum, "Sürdürülebilirlik" elde etmek için henüz somut

önlemleri bilinmediği durumlarda bile, belirli faaliyetleri üstlenmeyi ve ihmal etmeyi gerektiren davranışları oluşturmayı sağlar. Çoğunlukla, yalnızca sorunun tüm ilgili yönleri açıklığa kavuşturulduğunda harekete geçilmesi gerektiği söylenir. Ancak, küresel iklim tartışmasının ortaya koyduğu gibi, bu yaklaşım, kusurlu bir bilgi durumunda ihtiyati tedbirlerle önlenilecek tehlikeli geri dönüşü olmayan süreçlerin kabulüne yol açabilir. Bu nedenle, “hiçbir şey yapmamak”, etik bir perspektiften bakıldığında, ahlaki yargıya açık bir eylem olasılığıdır. Temel bir belirsizlik durumunda, hareketsizlik, başka faaliyetlerle karşılaştırıldığında belirli bir saygınlık iddia edemez. Homo economicus’un⁴ doğasının tersine, genellikle varsayıldığı gibi yalnızca bu koşullara tepki vermekle sınırlı ve kısıtlı kalmayarak çevre koşullarının şekillendirilmesiyle uğraşma zorunluluğunun içselleştirilmesi gerekmektedir (Lerch & Nutzinger, 2002:18).

SONUÇ

Sürdürülebilirlik, ilk kez çevresel kaygılarla ilişkili olarak ortaya çıkmış daha sonra farklı bağlamlarda (ekolojik, sosyal veya ekonomik bir bakış açısı) kullanılmaya başlandığında anlamı kullanıldığı bağlama göre değişmiştir. Bu durum, kavramsal olarak belirsizliklere yol açmıştır. Sürdürülebilirliğin anlamı, gerçekten açıklanamayacak kadar belirsiz veya dağınık olmasından çok, anlamını tamamen kaybetmeden bir bağlamdan veya perspektiften diğerine değişmemesinden kaynaklanmaktadır. Asıl sorun sürdürülebilirliğin doğru kullanımıyla ilişkilidir. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir ekosistemler, sürdürülebilir toplumlar vb.’den bahsedildiğinde, bakış açısından bağımsız olarak bunların sürdürülemez örnekleri arasında ayırım yapılır. Değişen, sürdürülebilirlik anlayışı değil, kalkınmayı, tarımı, ekosistemleri, toplumları veya her neyse onu anlama şeklidir. Bu bağlamda, sürdürülebilirliğin anlamının ne olduğu sorusu öne çıkar. Bu sorunun yanıtını ise sürdürülebilirliğin dil bilimsel anlamında (sözlük) değil ikinci anlamında (örtük anlamı) aramak gerekir. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma terimi kullanıldığında kalkınmanın anlamı değişir aslında kişinin kendi ekonomik kalkınma anlayışı yansıtılmış olur. Böylelikle, bir çelişki de fark edilmeye başlanır. Çünkü belirli bir ekonomik kalkınma tarzının sürdürülemez olduğu kabul edildiğinde, sosyal refahı iyileştirmeye yönelik belirli girişimlerin tam tersi sonuçlara da yol açabileceğinin kabul edilmiş olması gerekir. Bu durumda, sürdürülebilir kalkınmanın “örtük anlamı”, mevcut iktisadi kalkınma anlayışının amaç ve araçlarının uyumsuz olduğudur. Eğer durum böyle olmasaydı bu kavrama ihtiyaç duyulmazdı. Bununla birlikte, sürdürülebilirliğin en yaygın kullanılan Brundtland tanımında özel bir insan merkezli sürdürülebilirlik kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu tanım, doğaya yönelik bir adalet anlayışından çok, küresel bağlamda nesiller arası adalet unsurunu içermektedir, insan merkezlidir ve yalnızca insanların ahlaki ilgiyi hak ettiği vurgusunu taşımaktadır. Yine, bu tanım hem nesil içi hem de nesiller arası adalet meselelerini gündeme getirir de bazı açık ikilemlere de neden olmaktadır. Örneğin, dünya nüfusunun çoğunluğunun ihtiyaçları karşılanamazken geleceğin insanların ihtiyaçlarını belirlemek nasıl mümkün olabilir? Ayrıca Brundtland sürdürülebilirliği, mevcut neslin temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçladığından kısmen sonuç odaklı olmakla birlikte, gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarının karşılanması meşru talebi ve yeteneğinin de bir ön koşulu sayılabilir. Bunun yanı sıra sürdürülebilirliğin soyut normu ile ekonomik modelleme arasındaki boşluk, sürdürülebilirliğin etik boyutu ile kapatılabilir.

⁴ Homo economicus (ekonomik insan), bireysel aktörün karşılaştığı kısıtlamalar göz önüne alındığında kendi refahını maksimize ettiği bir insan failiği modelidir (Rodriguez-Sickert, 2009). H.economicus kişisel çıkarıcıdır, yalnızca kişisel (ya da daha geniş anlamda ailevi) metalar, iş ve kazanılan boş zamanları önemser. H.economicus sonuç odaklıdır, sosyal etkileşimleri yalnızca nihai tüketimini ve servetini etkilediği ölçüde dikkate alır (Gintis, 2000).

Faydacı teori, insan ve diğer tüm canlıları kapsayan etiğin, sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağını öngörmekle birlikte, pratikte çeşitli çelişkileri de içermektedir. Örneğin, evsiz insanların ev sahibi yapılmasıyla onlara fayda sağlanırken, ormanların yitirilmesi ile doğanın faydasının göz ardı edilmesi gibi. Yine, ABD'nin diğer ülkelerin karbon emisyonu ödeneklerini kullanmasının herkese eşit derece fayda sağlaması mümkün müdür? ABD'nin karbon emisyonları olmasaydı bugün daha sağlıklı bir hava ve hayat kalitesine sahip olabilirdik. Bu negatif dışsallık nedeniyle, faydacı etik teorisinin sürdürülebilirlik bağlamında kullanılması yararsızdır. O halde, sürdürülebilirliğin hangi teoriyle sağlanabileceği sorunsalı gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, irdelenmesi gereken bir diğer yaklaşım da deontolojik etik yaklaşımıdır. Kant'ın savunduğu bu etik yaklaşım, sürdürülebilirliğin, her süjenin kendi eylemlerinin sorumluluğunu yüklenmesi ve kasti yanlış davranmama ve yıkımı önlemede vicdanın, insan özgürlüğü ve onurunun bir koşulu olan ortak bir kategorik zorunluluğa bağlı kalması ile gerçekleşebilir (Ariansen, 1993). Bu çerçevede Kant'ın etik teorisinde, örneğin ormansızlaşmaya izin verilmesi ve ağaçların evlere yer açmak için var olduğunun bir doğa kanunu olarak kabul edilmesi durumunda, yakın gelecekte doğal kaynakların ve oksijenin tükenmesi nedeniyle sürdürülebilirlik gerçekleşemeyecektir.

Faydacı ve deontolojik anlayışlarla birlikte gelişen sürdürülebilirlik, yalnızca içselleştirilen etik değerlerle mümkün olabilir. Sürdürülebilirliğin öncelikle hayatın her alanında benimsenmesi gerekir. Bu bağlamda, bireysel olarak yapılan her bir davranış, sürdürülebilir bir toplum oluşturmak için yeterli olmasa da, bireyleri uygulamaya başlamaya teşvik ederek tüketici davranışlarını değiştirebilir. Sürdürülebilirlik, farklı değerlerin birbirini güçlendirmeye çalıştığı bütüncül bir şemadır. Toplumdaki tüm sürdürülebilirlik biçimleri insan davranışlarına bağlıdır. Sürdürülebilir politik, sosyal sistem ve süreçlere sahip olmak için etik sürdürülebilir davranışların var olması gerekir. Sürdürülebilirlik etiği yalnızca teorik alanda değil, Kant'ın vurguladığı gibi "gerekir'in" yapılabileceğini belirterek pratiğe de yansır. Sürdürülebilirlik, "etik" olmadan boş bir kabuğa benzer. Sürdürülebilirliğin sürdürülebilirliği için kültürün, değerlerin ve yöntemlerin bütüncül bir yapıda olması gerekir.

Ekolojik açıdan, insan merkezci sürdürülebilir bakış açısına sahip olunması gerekir. Sürdürülebilirliğin insanların birbirine karşı ahlaki yükümlülükleri ve görevlerini yerine getirmek için gerekli olduğu düşünülmelidir. Eylemler ile insan refahı arasındaki bağlantı kurulduğunda, doğayı korumanın öneminin farkına varmak daha da kolaylaşacaktır. Psikososyal açıdan, psikolojik olumsuzluklar çevresel farkındalıkları arttırarak kişileri daha çok sürdürülebilirlik davranışlarına itmiştir. Olumlu sürdürülebilir davranışların derinine inildiğinde de bu davranışları tetikleyen birtakım olumsuzlukların var olduğu iddia edilir. Bu olumsuzlukların gerçeğe yönelik farkındalıklardan oluştuğu değerlendirilmektedir. Farkındalıklar arttığında ise sürdürülebilirliğin psikososyal etiğinin kavranması söz konusu olabilir. Oluşan bu pozitif psikososyal atmosfer sürdürülebilirliği çok yönlü etkileyen kilit bir anahtar görevi görmektedir. Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik, doğal ve çevresel kaynakların verimlilik yönetimiyle ilişkilendirilir. Optimal kriterleri (sınırlılıkları) belirleyen iktisadi yaklaşımların etiğinde boşluklar bulunmaktadır. Eylem faydacılığından evrensel, zamanı aşan, insan onuru kavramına dayalı kural faydacılığına geçilirse şu anki ve gelecekteki nesiller arasında köprü kurulabilir. Gelecek nesillere karşı yükümlülük, insan yaşamının evrensel bir önkoşulu olan bu kuralı sürdürmekteki çıkar olarak algılanabilir. Sürdürülebilirlik, bireysel olarak başlayan daha sonra topluma yansıyan bir "süreklilik" durumuna dönüşür. Etik değerlerin zorunluluk değil, sorumluluk bilinciyle tekrar irdelenmesi gerekir. Eğer sürdürülebilir etik değerler hayatın her alanına yansıtılmazsa, yalnızca belirsizliklerin kavramı olarak kalabilecektir.

ETİK BEYAN VE AÇIKLAMALAR

Etik Kurul Onay Bilgileri Beyanı

Çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarların araştırmaya katkıları %50-%50'dir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1982). *Ahlâk Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Al-Jayyousi, O. R. (2020). *Rethinking Sustainability: Islamic Perspectives*, <https://www.ecomena.org/sustainability-islamic-perspectives>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Alkire, S. (2002). Dimensions of Human Development. *World Development*, 30(2), 181–205, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0305750X01001097?token=BECC9A9B2B26EBBD9B2113857055B0875C5DBD5F979BD186D7E47AB2C29D462D5B31D27CA83680693B420010E65FD542&originRegion=eu-west-1&originCreation=20230320100602>, Erişim tarihi: 25.06.2022.
- Amantova-Salmane, L. (2020). Ethical Aspects of Sustainability. *Latgale National Economy Research*, 1(7), 5-16, https://www.researchgate.net/publication/284280778_ETHICAL_ASPECTS_OF_SUSTAINABILITY/link/5f7e9950a6fdccfd7b4f7b24/download, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Ariansen, P. (1993). *Miljöfilosofi*. Nora: Nya Doxa.
- Basiago, A. D. (1999). Economic, Social and Environmental Sustainability in Development Theory and Urban Planning Practice. *The Environmentalist*, 19, 145-161, <https://www.amherst.edu/system/files/media/0972/fulltext.pdf>, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Baumgartner, S. & Quaas, M. F. (2009). What Is Sustainability Economics. *University of Lüneburg Working Paper Series in Economics*, 138, <https://econpapers.repec.org/paper/luewpaper/138.htm>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Baumgartner, S., Klauer, B., Petersen, T., Quaas, M. F., Schiller, J. & Stumpf, K. H. (2010). *Sustainability Under Uncertainty as Responsibility*. Paper Presented at the Biennial Conference of the International Society for Ecological Economics (ISEE), Oldenburg/Bremen, August 22–25.
- Baumgartner, S. & Funfgelt, J. (2014). A Utilitarian Notion of Responsibility for Sustainability. *University of Lüneburg Working Paper Series in Economics*, 234, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2026820, Erişim tarihi: 25.06.2022.
- Becker, C. (2011). *Sustainability Ethics and Sustainability Research*. Dordrecht: Springer.
- Beckerman, W. (1995). How Would You Like Your 'Sustainability', Sir? Weak or Strong? A Reply to My Critics. *Environmental Values*, 4, 169-179, <https://www.jstor.org/stable/30301474>, Erişim tarihi: 02.07.2022
- Brown, B. J., M. E. Hanson, D. M. Liverman, R. W. & Merideth, Jr. (1987). Global Sustainability: Toward Definition. *Environmental Management*, 11(6), 713-719, https://www.researchgate.net/publication/226879595_Global_Sustainability_Toward_Definition, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Brown, K. W. & Kasser, T. (2005). Are Psychological and Ecological Well-being Compatible? The Role of Values, Mindfulness and Lifestyle. *Social Indicators Research*, 74, 349–368, https://www.researchgate.net/publication/225462086_Are_Psychological_and_Ecological_Well-Being_Compatible_The_Role_of_Values_Mindfulness_and_Lifestyle, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Ceylan Şahin, Ş. (2012). Nesiller Arası Adalet Faydacı Yaklaşım. *AÜHFD*, 61(2), 749-771, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42464/511514>, Erişim tarihi: 03.07.2022.
- Corral-Verdugo, V., Bonnes, M., Tapia, C., Fraijo, B., Fri'as, M. & Carrus, G. (2009). Correlates of Prosustainability Orientation: The Affinity Towards Diversit. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 34–43, https://www.researchgate.net/publication/222427274_Correlates_of_pro-sustainability_orientation_The_affinity_towards_diversity, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Corral-Verdugo, V. (2012). The Positive Psychology of Sustainability. *Environ Dev Sustain*, 14, 651–666, https://www.researchgate.net/publication/257559975_The_positive_psychology_of_sustainability, Erişim tarihi: 03.07.2022.
- De Young, R. (1996). Some Psychological Aspects of A Reduced Consumption Lifestyle: The Role of Intrinsic Satisfaction and Competence Motivation. *Environment and Behavior*, 28, 358–409, https://www.researchgate.net/publication/235356498_Some_Psychological_Aspects_of_Reduced_Consumption_B

- ehavior_The_Role_of_Intrinsic_Satisfaction_and_Compentence_Motivation, Erişim tarihi: 27.06.2022.
- Dickerson, C., Thibodeau, R., Aronson, E. & Miller, D. (1992). Using Cognitive Dissonance to Encourage Water Conservation. *Journal of Applied Social Psychology*, 22, 841–854, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1559-1816.1992.tb00928.x>, Erişim tarihi: 03.07.2022.
- Diener, E., Diener, M. & Diener, C. (2009). *Factors Predicting the Subjective Well-Being of Nations*. Social Indicators Research Series. (Ed. E. Diener). Dordrech/The Netherlands: Springer, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-2352-0_3, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Dobson, A. (1998). *Justice and The Environment. Conceptions of Environmental Sustainability and Theories of Distributive Justice*. New York: Oxford University Press.
- Dunlap, R., Van Liere, K., Mertig, A. & Jones, R. E. (2000). Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56, 425–442, https://www.researchgate.net/publication/279892834_Measuring_Endorsement_of_the_New_Ecological_Paradigm_A_Revised_NEP_Scale, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Ehrenfeld, D. W. (1976). The Conservation of Non-resources. *American Scientist*, 64, 648-656.
- Fraijo, B., Corral-Verdugo, V., Tapia, C. & Gonza'lez, D. (2010). *Promoting Pro-environmental Competency*. In Psychological Approaches to Sustainability. (Ed. V. Corral, C. Garcı'a, & M. Frı'as). New York: Nova Science Publishers, https://www.researchgate.net/publication/286195423_Promoting_pro-environmental_competency, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Geller, E. S. (2002). *The Challenge of Increasing Pro-environment Behavior*. Handbook of Environmental Psychology. (Ed. R. B. Bechtel & A. Churchman). New York: Wiley.
- Gintis, H. (2000). Beyond Homo Economicus: Evidence from Experimental Economics. *Ecological Economics*, 35(3), 311–322, https://www.researchgate.net/publication/222687771_Beyond_Homo_economicus_Evidence_from_experimental_economics, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Gürler, S. (2007). *Ahlâk ve Adalet: Çağdaş Ahlâk Felsefesi ve Adalet Sorunu*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Gordon, G. & Crabtree, S. (2006). *Building Engaged Schools: Getting the Most Out of America's Classrooms*. New York: The Gallup Organization.
- Goodland, R. (2002). *Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental*. Encyclopedia of Global Environmental Change. (Ed. T. Munn). EU: John Wiley&Sons.
- Grøn, A., Husted, J., Sandøe, P., Lübcke, P., Alstrup Rasmussen, S., Stefansen, N. & Bengtsson, J. (1988). *Filosoflexikonet*. Stockholm: Bokförlaget Forum AB.
- Hampicke, U. (1997). *Aufgeklärtes Eigeninteresse Und Natur - Normative Begründung Des Konzepts Nachhaltigkeit*. Normative Grundfragen Der Ökonomik. Folgen Für Die Theoriebildung. (Ed. M. Held). New York: Campus Verlag.
- Harris, J. M. (2000). *Basic Principles of Sustainable Development*. *Encyclopedia of Life Support Systems: Dimensions of Sustainable Development*. (Ed. K.S. Bawa & R. Seindler). UNESCO, https://www.researchgate.net/publication/23742119_Basic_Principles_of_Sustainable_Development, Erişim tarihi: 29.06.2022.
- Hartig, T., Kaiser, F. & Bowler, P. (2001). Psychological Restoration in Nature as A Positive Motivation for Ecological Behavior. *Environment and Behavior*, 33, 590–607, https://www.researchgate.net/publication/234841427_Psychological_Restoration_in_Nature_as_a_Positive_Motivation_for_Ecological_Behavior, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Heal, G. (2009). The Economics of Climate Change: A Post-Stern Perspective. *Climatic Change*, 96(3), 275–297, https://www.researchgate.net/publication/225416264_The_economics_of_climate_change_A_post-stern_perspective, Erişim tarihi: 29.06.2022.
- Heward, W. & Chance, P. (2010). Introduction. Dealing with What Is. *The Behavior Analyst*, 33, 145–151, https://www.researchgate.net/publication/224833933_Introduction_Dealing_With_What_Is, Erişim tarihi:

29.06.2022.

- Homann, K. (1996). *Sustainability: Politikvorgabe Oder Regulative Idee?*. Ordnungspolitische Grundfragen Einer Politik Der Nachhaltigkeit. (Ed. L. Gerken). Baden-Baden: Nomos- Verlag.
- Hopper, D. (1987). *Sustainability, Policies, Natural Resources and Institutions*. Sustainability Issues in Agricultural Development. (Ed. T.J. Davis & I.A. Schirmer). Washington, DC: The World Bank.
- Hormuth, S. (1999). Social Meaning and Social Context of Environmentally Relevant Behavior: Shopping, Wrapping and Disposing. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 277–286, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272494499901342>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Howarth, R. B. (1998). *Sustainability, Uncertainty, and Intergenerational Fairness*. *Sustainable Development: Concepts, Rationalities and Strategies*. (Ed. S. Faucheux, M. O'Connor & J. Straaten). Springer-Science+Business Media, B.V., https://www.researchgate.net/publication/321591116_Sustainable_Development_Concepts_Rationalities_and_Strategies, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- International Labour Organization (ILO). (1976). *Employment, Growth and Basic Needs: A One-World Problem*. Geneva: Report of The Director-General of the International Labour Office.
- Kaiser, F., Schultz, P. W., Berenguer, J., Corral-Verdugo, V. & Tankha, G. (2008). Extending Planned Environmentalism. Anticipated Guilt and Embarrassment Across Cultures. *European Psychologist*, 13, 288–297, <https://psycnet.apa.org/record/2008-15725-006>, Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Kals, E. (1996). *Are Proenvironmental Commitments Motivated by Health Concerns or By Perceived Justice?*. Current Societal Concerns About Justice. (Ed. L. Montada & M. Lerner). New York: Plenum.
- Kals, E. & Maes, J. (2002). *Sustainable Development and Emotions*. *Psychology of Sustainable Development*. (Ed. P. Schmuck & W. P. Schultz). Norwell, Mass.: Kluwer.
- Kamili, M. H. (2018). *Sustainability from Islamic Perspective*. New Straits Times, <https://iaais.org.my/publications-sp-1447159098/dirasat-sp-1862130118/economic-finance-zakat-awqaf/item/938-sustainability-from-islamic-perspective>, Erişim tarihi: 29.06.2022.
- Kaplan, S. (2000). Human Nature and Environmentally Responsible Behavior. *Journal of Social Issues*, 56, 491–508, https://www.researchgate.net/publication/227785950_New_Ways_to_Promote_Proenvironmental_Behavior_Human_Nature_and_Environmentally_Responsible_Behavior, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Kaya, E. (2014). *Peter Singer'in Faydacı Etik Görüşü Çerçevesinde Kürtajın Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kibert, C. J., Thiele, L., Peterson, A. & Monroe, M. (2010). *The Ethics of Sustainability, In Theory and in Fact*. In Reshaping the Built Environment. (Ed. C. J. Kibert). Washington, D.C.: Island Press, <http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/01/Ethics-of-Sustainability-Textbook.pdf>, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Kuhlman, T. & Farrington, J. (2010). What Is Sustainability. *Sustainability*, 2, 3436-3448, [https://www.researchgate.net/publication/48172534_What_is_sustainability#:~:text=Kuhlman%20and%20Farrington%20\(2010\)%20argued,their%20own%20needs.%20...](https://www.researchgate.net/publication/48172534_What_is_sustainability#:~:text=Kuhlman%20and%20Farrington%20(2010)%20argued,their%20own%20needs.%20...), Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Kurz, T. (2002). The Psychology of Environmentally Sustainable Behavior: Fitting Together Pieces of The Puzzle. *Analysis of Social Issues and Public Policy*, 2, 257–278, https://www.researchgate.net/publication/227629790_The_Psychology_of_Environmentally_Sustainable_Behavior_Fitting_Together_Pieces_of_the_Puzzle, Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Kymlicka, W. (1995). *Modern Politisk Filosofi*. Falun: Nya Doxa.
- Leopold, A. (1966). *A Sand County Almanac--With Essays on Conservation from Round River*. New York: Ballantine Books.
- Lindenberg, S. & Steg, L. (2007). Normative, Gain and Hedonic Goal Frames Guiding Environmental Behavior. *Journal of Social Issues*, 63, 117–137, https://www.researchgate.net/publication/38957645_Normative_Gain_and_Hedonic_Goal_Frames_Guiding_Environmental_Behavior, Erişim tarihi: 01.07.2022.

- Malott, R. W. (2010). I'll Save the World from Global Warming—Tomorrow: Using Procrastination Management to Combat Global Warming. *The Behavior Analyst*, 33, 179–180, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2995510/>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Markulev, A. & Long, A. (2013). *On Sustainability: An Economic Approach. Productivity Commission Staff Research Note*. Australian Government Productivity Commission. Max-Neef, M.A., A. Elizalde & M. Hopenhayn (1991). Development And Human Needs. Human Scale Development: Conception, Application, And Further Reflections. (Ed: M. Max-Neef,). London: Apex Press, <https://www.pc.gov.au/research/supporting/sustainability/sustainability.pdf>, Erişim tarihi: 27.06.2022.
- McKenzie-Mohr, D. (2000). Fostering Sustainable Behavior Through Community-Based Social Marketing. *American Psychologist*, 55, 531–537, https://www.researchgate.net/publication/12476733_Fostering_sustainable_behavior_through_community-based_social_marketing, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- McLaughlin, A. (1986). Ecology and Philosophy: By Way Of Introduction. *Philosophical Inquiry*, 8(1- 2): 1- 9, https://www.pdcnet.org/scholarpdf/show?id=philingquiry_1986_0008_40545_0001_0009&pdfname=philingquiry_1986_0008_40545_0001_0009.pdf&file_type=pdf, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Meinhold, J. & Malkus, A. (2005). Adolescent Environmental Behaviors. Can Knowledge, Attitudes, and Self-Efficacy Make A Difference?. *Environment and Behavior*, 37, 511–532, https://www.researchgate.net/publication/249624380_Adolescent_Environmental_BehaviorsCan_Knowledge_Attitudes_and_Self-Efficacy_Make_a_Difference, Erişim tarihi: 27.06.2022.
- Molotkienė, E. (2020). A Philosophical Analysis of The Concept of Sustainable Development. *Regional Formation and Development Studies*, 2(31), <https://e-journals.ku.lt/journal/RFDS/article/755/info>, Erişim tarihi: 03.07.2022.
- Naess, A. (1986). The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects. *Philosophical Inquiry*, 8(1-2), 10-31, https://openairphilosophy.org/wp-content/uploads/2019/02/OAP_Naess_Deep_Ecology_Movement.pdf, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- O'Riordan, T. (1988). *The Politics of Sustainability*. Sustainable Environmental Management. (Ed. R. K. Turner). Colorado/Boulder: Westview Press.
- Poderati, G. (2021). An Islamic Perspective of Environmental Law and Policy. *Ambientediritto*, 21(1), 1-27, https://www.ambientediritto.it/wp-content/uploads/2021/01/AN-ISLAMIC-PERSPECTIVE-OF-ENVIRONMENTAL-LAW-AND-POLICY_Poderati.pdf, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Reddy, T. & Thomson, R. (2015). *Environmental, Social and Economic Sustainability: Implications for Actuarial Science*. ASTIN, AFIR/ERM and IACA Colloquia Innovation & Innovation. Australia/Sydney: Actuaries Institute, <https://www.actuaries.asn.au/Library/Events/ASTINAFIRERMColloquium/2015/ReddyThompsonActuarialSciencePaper.pdf>, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Rodriguez-Sickert, C. (2009). *Homo Economicus. Handbook of Economics and Ethics*. (Ed. J. Peil & I. Staveren). EE Elgar Online.
- Scheunpflug, A. & Asbrand, B. (2006). Global Education and Education for Sustainability. *Environmental Education Research*, 12, 33–46, https://www.researchgate.net/publication/248965438_Global_education_and_education_for_sustainability, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Schroeder, D. A., Penner, L. A., Dovidio, J. F. & Piliavin, J. A. (1995). *The Psychology of Helping and Altruism: Problems and Puzzles*. New York: Mcgraw-Hill.
- Schultz, P. W. (2001). The Structure of Environmental Concern. Concern for Self, Other People, and the Biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 327–339, <https://doi.org/10.1006/jevps.2001.0227>, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in The Content And Structure Of Values, Theoretical Advances And Empirical Test In 20 Countries. *Advances In Experimental Social Psychology*, 10, 221–279, https://www.researchgate.net/publication/230557790_Universals_in_the_Content_and_Structure_of_Values_Theoretical_Advances_and_Empirical_Tests_in_20_Countries, Erişim tarihi: 28.06.2022.

- Seligman, M. (2002). *Positive Psychology, Positive Prevention, And Positive Therapy. Handbook Of Positive Psychology.* (Ed. C. R. Snyder & S. Lo'Pez.). New York: Oxford University Press.
- Sessions, G. (1987). The Deep Ecology Movement: A Review. *Environmental Review*, 11(2), 105-125, <https://www.jstor.org/stable/3984023>, Erişim tarihi: 27.06.2022.
- Sharif, M. (1986). The Concept and Measurement of Subsistence: A Survey of the Literature. *World Development*, 14(5), 555-577, [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(86\)90124-5](https://doi.org/10.1016/0305-750X(86)90124-5), Erişim tarihi: 26.06.2022.
- Shearman, R. (1990). The Meaning and Ethics of Sustainability. *Environmental Management*, 14(1), <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02394014>, Erişim tarihi: 26.06.2022.
- Singer, P. (2011). *Practical Ethics*. New York: Cambridge University Press, <http://www.stafforini.com/docs/Singer%20-%20Practical%20ethics.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Singer, P. (1994). *Introduction to Ethics*. New York: Oxford University Press.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A. & Kalof, L. (1999). A Value-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case for Environmentalism. *Human Ecology Review*, 6, 81-95, <https://www.humanecologyreview.org/pastissues/her62/62sternetal.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Stokols, D. & Altman, I. (1987). *Introduction. Handbook of Environmental Psychology.* (Ed. D. Stokols & I. Altman). New York: Wiley.
- Talbert, J. (2008). *Redefining Progress. State of the World.* (Ed. L. Starke.). New York: W. W. Norton & Company.
- Tisdell, C. (1985). Economics, Ecology, Sustainable Agricultural Systems and Development. *Development Southern Africa*, 2(4), 512-521, https://www.researchgate.net/publication/233299167_Economics_ecology_sustainable_agricultural_systems_and_development, Erişim tarihi: 29.06.2022.
- Turner, R. K. (1988). *Wetland Conservation: Economics and Ethics. Economics, Growth, and Sustainable Environments.* (Ed. D. Collard, D. Pearce & D. Ulph.). New York: Essays in Memory of Richard Lecomber. St. Martins Press, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-19014-0_9, Erişim tarihi: 02.07.2022.
- Vallance, E. (1995). *Business Ethics at Work*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139166461>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Vercelli, A. (1998). *Sustainable Development, Rationality and Time. Sustainable Development: Concepts, Rationalities and Strategies.* (Ed. S. Faucheux, M. O'Connor & J. Straaten). Springer-Science+Business Media, B.V, https://www.researchgate.net/publication/241867439_Sustainable_Development_Concepts_Rationalities_and_Strategies, Erişim tarihi: 29.06.2022.
- Vivien, F. D. (2008). Sustainable Development: An Overview of Economic Proposals. *SAPIENS*, 1(2), 1-8, <https://journals.openedition.org/sapiens/227>, Erişim tarihi: 28.06.2022.
- Yıldırım, K. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımına Yeni Bir Boyut: Etik. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 379-403, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/issue/64238/975231>, Erişim tarihi: 01.07.2022.
- Weikard, H. P. (1996). *Soziale Diskontrate, Intergenerationelle Gerechtigkeit Und Wahlmöglichkeiten Für Zukünftige Generationen.* Naturschutz - Ethik - Ökonomie. Theoretische Begründungen Und Praktische Konsequenzen. (Ed. H.G. Nutzinger). Marburg: Metropolis Verlag.
- World Resources Institute and the International Institute for Environment and Development (WCED). (1986). *World Resources*. New York: Basic Books, http://pdf.wri.org/worldresources1986_bw.pdf, Erişim tarihi: 28.06.2022.